

Raya Dunayevskaya

En analys av den ryska ekonomin

De amerikanska socialisterna Raya Dunayevskaya och C. L. R. James kom kring 1940 fram till slutsatsen att Sovjet hade upphört vara en arbetarstat och blivit *statskapitalistiskt*. Bland andra viktiga teoretiker som kom att omfatta denna uppfattning bör nämnas britten Tony Cliff (grundare av dagens brittiska Socialist Workers Party).

För en kortfattad redogörelse för Dunayevskayas syn på Sovjet och hur den växte fram, se [Statskapitalism – CLR James och Raya Dunayevskaya](#) av Marcel van der Linden.

Först publicerad i *The New International* 1942 – 1943:

[Vol. VIII nr 11 december 1942, s. 327-332](#), del "A" (se innehållsförteckningen nedan)

[Vol. IX nr 1 januari 1943, sid. 17-22](#), "B" och "C"

[Vol. IX nr 2 februari 1943, s. 52-57](#). "D"

Översättning: A Nilsson, reviderad av Martin F

Innehållsförteckning

A. Översikt	1
I – Metod	1
II – Statistisk sammanfattning för Sovjetunionen	2
III – Planer och prestationer	4
1 – Första femårsplanen 1928 – 32	4
2 – Den andra femårsplanen 1922 – 37	6
3 – Den tredje femårsplanen och arbetskraftens produktivitet.....	8
B. – "Socialistisk ackumulation"	10
I – Den "socialiserade" statliga budgeten eller omsättningsskatt	10
II – Kämpa för vinst, eller hur ett sovjetiskt företaget fungerar.....	11
C – Det ryska jordbrukets ekonomi 1928 – 1941.....	13
I – Världskrisen och den ryska svälten.....	13
1 – Världsmarknaden och den ryska jordbrukskrisen	13
2 – Den ryska hungersnödens inverkan på befolkningen.....	14
II – Den fria marknaden på landsbygden	15
III – Privat egendom på kolchosen; miljonärer och fattighjon.....	16
IV – Mekanisering och arbetslöshet på landsbygden.....	18
D – Sociala klasser i Ryssland	19
I – Proletariatet	20
1 – Arbetaren och lagen	20
2 – Avskaffandet av den personliga oansvarigheten och skapandet av stachanovsystemet	21
3 – Avskaffandet av ransoneringen och tillverkning av lyxvaror	22
4 – Arbetarnas levnadsstandard vid krigsutbrottet.....	24
II – Intelligentsian: Den härskande klassens sociala fysionomi.....	26

A. Översikt

I – Metod

I denna studie av den ryska industrialiseringen 1928-1941, en period som omfattar första och andra femårsplanerna och den del av den tredje femårsplanen som föregick det nuvarande kriget, är mitt grundläggande syfte att analysera *riktningen* som den ryska ekonomin har utvecklats i under den perioden. Är övervikten för produktionsmedel [tung industri] i förhållande till konsumtionsvaror, kapitalets höga organiska sammansättning och den snabbt försämrade levnadsstandarden för folkets breda massor, bara en oavsiktlig händelse, eller är det en oundviklig konsekvens av den sovjetiska ekonomis rörelselag?

Först och främst är det nödvändigt att analysera utvecklingen av den ryska ekonomin under hela den period som omfattas av denna studie. Jag lägger inte i första hand tonvikten vid statistiska mått beträffande denna utveckling, eftersom måluppfyllelse av femårsplanerna inte har direkt relevans för min avhandling. Men den publicitet som Sovjetunionens uppbackare har gett dessa data har varit så överdådlig att den medfört att det är en vitt spridd uppfattning att den påstått fenomenala industriella tillväxten i Ryssland är kriteriet på en unik form av ekonomi. För att kunna ge en rättvisande bild av sovjetsystemet är det därför nödvändigt att ta itu med detta påstående.

Ryska ekonomer hänvisar till den påstådda 650-procentiga ökningen av värdet av all industriproduktion från 1928 till 1938 som ett fenomen som inte skulle kunna överträffas, eller ens matchas, förutom under socialismen. De pekar med stolthet på detta resultat som något som vida överträffar de stora kapitalistiska nationernas resultat under deras glansdagar: den högsta ökningen av industriproduktionen i England var 29 procent för årtiondet 1860-70 och för Förenta staterna var den 120 procent under årtiondet 1880-1890. Det bör dock vara uppenbart att den ekonomiska utvecklingen för en nation oundvikligen beror på ett antal omständigheter:

1. Den *världsomfattande* tekniska utvecklingsnivån när nationen påbörjar sin industrialisering. 1928 behövde Ryssland inte delta i den tidsödande processen med upptäckter och uppfinningar, vilket andra nationer i början av den industriella revolutionen var tvungna att göra, utan kunde dra nytta av århundraden av industriell kapitalism;
2. Omfattningen av de naturresurser som är tillgängliga för nationen. Ryssland är en av de mest gynnade av alla länder när det gäller naturresurser och har inom landet alla väsentliga råvaror för industrin, vilket är en avgörande fördel jämfört med nationer som är mindre gynnade av naturen, som exempelvis Japan;
3. Basen från vilken prestationerna beräknas. Det är uppenbart att det är lättare att uppnå en årlig ökningstakt på 100 procent när basen är en eller femtio bilar än när den är en eller femtio miljoner. Dessutom medför den stora massan av kapitalvaror i ett avancerat industrisamhälle ett hinder för den tekniska utvecklingen på grund av den enorma kostnaden och svårigheten att ersätta föråldrad utrustning; och
4. Omfattningen av kontroll som kan utövas över de olika delarna i ekonomin.

Ryska statistiker och deras försvarare har en "favoritmetod" som de använder för att bevisa Rysslands oöverträffade utvecklingstakt. De utgår från 1929 som basår. Detta var å ena sidan ett år av världsomfattande välstånd, året innan depressionen bröt ut, och å andra sidan det första året av femårsplanen när Sovjetunionen just kommit upp i förkrigstidens produktionsnivåer. Således var det lättare att visa på en kraftig uppåtgående trend i rysk produktion och en lika kraftig nedgång i världsproduktionen.

Förmodligen berodde det på att Japan inte tillhörde de högt industrialiserade nationerna som ryska statistiker, vilka så opartiskt jämförde den ryska tillväxten med den kapitalistiska världens avancerade nationer, inte inkluderade det "feodala" Japan i sin jämförelse. Vi måste dock stanna upp här och notera att inte bara det "socialistiska" Ryssland utan också det "feodala" Japan visade

en enorm tillväxttakt under denna period. Om vi tar en jämförbar utvecklingsperiod, låt oss säga 1932-37, finner vi att totalvärdet av den tunga sovjetiska industriproduktionen var 23,2 miljarder rubel år 1932 och 55,2 miljarder år 1937. Värdet i slutet av den andra femårsplanen var därmed 238 procent av det 1932.

Japan¹, som också övergick till en mer rationaliserad ekonomi, hade 1932 ett index på 97,9 för tunga industrin och 170,8 år 1937, eller 176 procent av 1932 års siffror. Dessutom, eftersom Japan saknade många viktiga råvaror till industrin, tvingades man färdas långa vägar för att importera 85 procent av sin järnmalm och 90 procent av sin råolja och var långt ifrån självförsörjande på koppar, bly, zink, tenn och andra väsentliga industrimetaller. Vidare bör vi ta hänsyn till Japans höga industrialiseringsnivå². Med augusti 1940 som måttstock ser vi att Japan hade uppnått en tillväxt på 253,5 procent avseende produktionsmedel, jämfört med 1931-33. En sådan jämförelse tar udden av påståendet att tillväxttakten i Ryssland antingen är helt oöverträffad eller ett bevis på "socialism".³ Detta visar att den ekonomiska tillväxttakten i Sovjetryssland, jämfört med den ekonomiska tillväxttakten i andra former av ekonomier, inte kan vara av avgörande betydelse. För en marxist är det av avgörande betydelse att undersöka det ekonomiska systemet *inneboende rörelselag*. Med detta kriterium som vår guide; låt oss granska vad den sovjetiska industrialiseringen har uppnått.

II – Statistisk sammanfattning för Sovjetunionen

Det enda tillgängliga indexet för den totala produktionen i Sovjetunionen är värdet i rubel för all industriproduktion. Även om värdet för rubeln är fastställt av den sovjetiska statsbanken till 19 cent (1,00 \$ motsvarar fem rubel och trettio kopek), är det helt värdelöst som ett index för produktion eller köpkraften i den interna ekonomin. (Se avsnittet om omsättningsskatt i nästa del.) Inte heller har den något värde på den internationella marknaden.

Ett index för den totala industriproduktionen som noggrant viktat varje del i ekonomin för att komma fram till ett statistiskt användbart index för produktionsvolymen, har aldrig tagits fram av de ryska ekonomerna. Denna uppgift, som aldrig är lätt under normala omständigheter, är särskilt svår när det gäller sovjetisk statistik, som är dold eller perverterad för att bevisa riktigheten av "den allmänna linjen". Under dessa omständigheter är den bästa tillgängliga mätaren att jämföra den fysiska produktionen i utvalda sektorer inom både tung och lätt industri samt jordbruksproduktionen, mot bakgrund av statistik om befolkningen och nationalinkomsten.

Nedan återges i tabellform uppgifter om Sovjetunionen som jag har tagit fram för att illustrera utvecklingen för hela ekonomin från tsartiden fram till 1940. Siffrorna för år 1922 har inkluderats för att visa hur produktionens tillväxttakt ökade från katastrofen efter slutet av kontrarevolutionen och hungersnöden till införandet av första femårsplanen.

Alla uppgifter är från officiella statliga ryskspråkiga dokument: siffrorna för 1913, 1922 och 1928 kommer från *Gosplan: Sovjetiska ministerrådets statliga plankommitté: Femårsplanen*; siffrorna för 1932 och 1937 kommer från *Gosplan: Resultat* (av respektive planer); siffrorna för 1940 kommer från rapporter till det ryska kommunistpartiets artonde konferens, som publicerades i **Pravda** den 18-21 februari 1941:

¹ För studier avseende Japan se: **Industrialization of Japan and Manchukuo, 1930–1940**, av Schumpeter, Allen, Gordon and Penrose; **The Economic Strength of Japan**, av Isoshi Asahi, och **Industrialization of the Western Pacific**, av Kate L. Mitchell, 1942.

² Mätningar av tillväxten med användning av produktionsvärde är naturligtvis en mycket ohållbar metod, och av skäl som de själva bäst känner till, är den mycket vanligt bland sovjetiska statistiker. Eftersom senare avsnitt i detalj behandlar den uppblåsta rubeln avstår jag för tillfället från att kritisera denna metod.

³ Colin Clark (**Conditions of Economic Progress**), en borgerlig ekonom som är välvilligt inställd till Sovjetunionen, uppskattar att de snabbaste ekonomiska framstegen från sekelskiftet till 1940, gjordes av Japan.

Statistisk sammanfattning 1913 – 1940

		Tung industri					
	Enhet	1913	1922	1928	1932	1937	1940
Elektricitet	miljarder kWh	1,9	1,0	5,0	13,0	36,4	39,6*
Kol	miljoner ton	28,9	11,0	35,4	65,4	127,9	164,6
Bensin	miljoner ton	9,3	5,0	11,7	21,3	30,4	38,0
Tackjärn	miljoner ton	4,2	–	3,3	6,2	14,5	14,9
Stål	miljoner ton	4,2	–	4,0	5,9	17,7	18,4
Metallsvarar	Tusental	1,5	–	3,8	18,1	36,1	53,9*
Traktorer	Tusental	0,0	0,0	1,3	51,6	80,0	176,0
Skördetröskor	Tusental	0,0	0,0	0,0	10,0	43,9	–
Vägar	tusentals kilometer	59,0	71,0	77,0	83,4	84,9	93,0
Godstrafik	miljoner ton	132,4	58,0	156,2	167,9	517,3	536,6
		Lätt industri					
	Enhet	1913	1922	1928	1932	1937	1940
Elektricitet	miljarder kWh	1,9	1,0	5,0	13,0	36,4	39,6*
Bomull	miljoner meter	2224,0	0,6	2743,0	2417,0	3447,0	3491,0
Ylle	miljoner meter	95,0	22,0	96,6	88,7	108,3	114,0
Linne	miljoner kvm	219,0	93,0	165,0	135,0	285,2	272,2
Papper	tusentals ton	197,0	-	284,5	479,0	831,6	834
Socker	tusentals ton	1290,0	210,0	1340,0	828,2	2421,0	2530,0
Läderskodon	miljoner par	60,0	29,6	60,0	84,7	164,3	–
		Jordbruk och boskap					
	Enhet	1913	1922	1928	1932	1937	1940
Totalt odlad mark	miljoner hektar	105,0	77,7	112,0	134,4	135,3	141,2
Skördens storlek	100 000 ton	801,0	503,1	733,2	698,7	1202,9 ⁴	–
Avkastning	per hektar	8,5	7,6	7,9	7,0	10,4 ⁴	–
Hästar	Miljoner	35,8	24,1	35,9	19,6	16,7	17,5
Nötboskap	Miljoner	60,6	45,8	70,5	40,7	57,0	64,6
Får och getter	Miljoner	121,2	91,1	146,7	52,0	81,3	111,6**
Svin	Miljoner	20,9	21,1	26,0	11,6	22,8	32,5**
		Befolkning och nationalinkomst					
	Enhet	1913	1922	1928	1932	1937	1940
Total befolkning	miljoner	139,3	133,3	152,3	165,7	⁵	170,5**
Arbetare och anställda ⁶	miljoner	11,2	-	11,5	22,8	27,0	30,4
Nationalinkomst	rubel per capita	52,0	-	56,0	95,0	193,0	-
Nominella löner	rubel per vecka	6,0	-	14,0	-	-	78,0***
Reallön per vecka	i procent av 1915 ⁷	-	-	125,8	-	-	62,4

⁴ Detta är inte baserat på samma enhet som använts under föregående år eftersom under 1933, av skäl som är bäst kända av den ryska staten och som inte avslöjats för allmänheten, antogs en mätmetod som kallas ”biologiskt avkastning”. Denna mätmetod innebar att spannmålsskörden beräknades med utgångspunkt från antalet stjälkar på fältet innan skörden, med ett avdrag på 10 procent för uppskattat svinn. Alla jordbruksekonomer, naturligtvis med undantag för stalinisterna, håller med om att en sådan uppskattning av svinn inte motsvarar faktiskt svinn. Professor Prokopovitj räknar med ytterligare 10 procent, eller totalt 20 procent, för svinn. Andra borgerliga ekonomer beräknar svinnets så högt som 30 till 40 procent. Tabellen redovisar emellertid endast officiella siffror.

⁵ Folkräkning från 1937 förstördes och data gjordes inte tillgängliga för allmänheten.

⁶ Rysk statistiker klumpar samman arbetare och anställda i en kategori. När de delar in dem i två kategorier klumpar de samman landsbygds- och stadsarbetare i en kategori och landsbygds- och stadsanställda i en annan kategori.

Ovanstående siffror avser arbetare och anställda i städerna.

⁷ Författarens egen uppskattning; se avsnittet om levnadsstandard, 1940.

* 1938 års siffror, ** 1939 års siffror, *** uppskattad, baserad på rapporten till 18:e partikonferensen

Det finns en annan aspekt på utvecklingen av den ryska ekonomin, en mycket viktig påverkan på dess utveckling, som bör beaktas och som inte framgår av den statistiska sammanställningen: förhållandet mellan produktion av produktionsmedel och produktion av konsumtionsvaror. Eftersom syftet enbart är att genomföra en jämförelse och samma utgångspunkt används i båda fallen, kan uppskattningarna göras i rubel. Bruttovärdet av industriproduktionen (i miljarder rubel, fasta priser 1926–27) avslöjar hur proportionerna mellan produktion av produktionsmedel (Avdelning A) och konsumtionsvaror (Avdelning B) förändrades sedan den första femårsplanen påbörjades:

	1928		1932		1937		1940	
	Värde	%	Värde	%	Värde	%	Värde	%
Avd. A	7,0	44,3	23,2	53,3	55,2	57,5	83,9	61,0
Avd. B	8,7	55,7	20,3	47,7	40,3	42,5	53,6	39,0

Här noterar vi ett fenomen som är karakteristiskt för hela den samtida världen: produktion av produktionsmedel dominerar över produktion av konsumtionsvaror.

Bestämde det sätt på vilket ekonomin utvecklades av byråkratin? Fanns det ett annat möjligt alternativ? För att kunna besvara dessa frågor och för att fullständigt förstå den statistiska sammanställningen är det nödvändigt att analysera uppgifterna, inte enbart med hänsyn till volymökningar, utan återigen ur perspektivet om ekonomins rörelselag. De volymmässiga jämförelserna kommer att beaktas endast för att de ger en tydligare bild av den *riktningen* i vilken den ekonomiska strukturen utvecklades. Med detta som vår utgångspunkt övergår vi nu till att analysera de enskilda femårsplanerna.

III – Planer och prestationer

1 – Första femårsplanen 1928 – 32

Gosplan proklamerade skamlöst, samtidigt som det rasade hungersnöd i landet, att den första femårsplanen var uppfyll till 93,7 procent – just precis 93,7 procent. Denna ofta publicerade siffra var baserad på *värdet*, inte på *produktionsvolymen*, och var dessutom härledd på följande sätt: (1) genom att använda den uppskrivna rubeln som ett värdelöst mått på värdet av industriproduktionen, (2) genom att manipulativt beräkna ett ”medelvärde” mellan ”103 procentiga” uppfyllandet (dvs överskridande) av planen för Avdelning A med det ”89 procentiga” uppfyllandet av planen för Avdelning B. Det råder naturligtvis ingen som helst tvekan om att det gjordes enorma framsteg inom den tunga industrin under denna period, men i inget fall ger värdet på produktionen en riktig bild av industriproduktionen, som framgår av följande tabell som visar den fysiska produktionen av viktiga produkter inom den tunga och lätta industrin.⁸

Produktionsmedel				
	Enhet	Plan	Utfall	% ökning
Elektricitet	miljoner kWh	22,0	13,1	59,5
Olja	miljoner ton	22,0	21,3	96,8
Stenkol	miljoner ton	75,0	65,5	87,2
Järn	miljoner ton	10,0	6,2	62,0
Stål	miljoner ton	10,4	5,9	56,7
Traktorer	Tusental	55,0	51,6	93,8
Järnvägar	tusentals kilometer	90,0	83,4	92,7

⁸ 1928 års siffror: *Gosplan*, **Sovjetiska ministerrådets statliga plankommitté**, 1930 och 1932 års siffror: *Gosplan*, **Första femårsplanens resultat**, 1938 års siffror, båda på ryska. Resultaten publicerades också på engelska.

Konsumtionsvaror

	Enhet	Plan	Utfall	% ökning
Bomull	miljoner meter	4 700,0	2 417,0	51,4
Ylle	miljoner meter	270,0	88,7	32,8
Linne	miljoner kvm	500,0	135,7	27,1
Papper	tusentals ton	900,0	491,2	54,6
Socker	tusentals ton	2 600,0	828,2	31,9
Läderskodon	miljoner par	145,0	84,1	58,4
Galoscher	miljoner par	75,0	64,8	86,4

Som framgår av ovanstående tabell är den faktiska produktionen, baserad på *volym*, betydligt mindre än de 93,7 som påstås ha åstadkommit baserat på produktionsvärdet. Men även det som procentuellt har uppnåtts enligt tabellerna ovan är en *överskattning*, ty trots att vi har ändrat beräkningsgrunden från värde till fysisk produktion, har vi fortfarande behållit den sovjetiska metoden att inkludera nivån från tidigare produktion som en del av den uppnådda prestationen.⁹ För att illustrera vad vi menar; låt oss ta som exempel på vad som hände med järnvägarna. 77 tusen kilometer järnvägar fanns 1928 och 90 tusen kilometer planerades till slutet av den första femårsplanen. 1932 fanns det 83,4 tusen kilometer järnvägar. Eftersom det fanns 77 tusen kilometer fungerande järnvägar innan planen påbörjades ingick dessa i ”uppfyllandet” av planen; ”92,7 procent” hade uppnåtts. Det är uppenbart att det är något fel med en metod som inkluderar det som fanns innan som en del av det som uppnåddes enligt Planen. Rätt beräkningsmetod är att bestämma den *faktiska* ökningen i förhållande till den *planerade* för de år som omfattas av planen, och ingenting annat. Den planerade ökningen är 13 tusen kilometer, varav bara 6,4 tusen faktiskt lagts. Således uppfylldes planen för järnvägar till $[6,4 \cdot 100 / 13 =]$ 49 procent, inte till 92,7 procent. Genom att använda denna metod finner vi att de följande är de verkliga procentandelarna för den faktiska ökningen jämfört med den planerade ökningen:

Produktionsmedel

	Enhet	1928 års nivå	Planerad ökning	Faktisk ökning	Måluppfyllelse %
Elektricitet	miljoner kWh	5,0	17,0	8,1	47,6
Olja	miljoner ton	11,7	10,3	9,6	93,2
Stenkol	miljoner ton	35,4	39,6	30,0	75,7
Järn	miljoner ton	3,3	6,7	2,9	43,3
Stål	miljoner ton	4,0	6,4	1,9	29,7
Traktorer	Tusental	1,3	53,7	50,3	93,7
Järnvägar	tusentals km	77,0	13,0	6,4	49,0

Konsumtionsvaror

	Enhet	1928 års nivå	Planerad ökning	Faktisk Ökning	Ökning % **	Minskning % ***
Bomull	miljoner meter	2 742,0	1 958,0	-325		-11,8
Ylle	miljoner meter	96,6	173,4	-7,9		-8,2
Linne	miljoner kvm	165,0	335,0	-29,3		-27,9*
Papper	tusentals ton	284,5	615,5	206,7	33,6	
Socker	tusentals ton	1 340,0	1 260,0	-521,8		-39
Läderskodon	miljoner par	60,0	85,0	24,7	29,0	
Galoscher	miljoner par	37,0	38,0	37,8	73,2*	

⁹ Lovorden för tidigare prestationer är särskilt löjlig när det gäller järnvägen. Detta var det enda område som under katastrofåret 1922 visade en enorm tillväxt. Detta berodde på det effektiva arbete som utfördes av Trotskij, som hade ansvaret för att återställa fungerande järnvägst transporter. Se Del två, avsnittet om debatten om fackföreningarna.

* Med utgångspunkt från de presenterade siffrorna stämmer inte detta procenttal. Öa.

** Ökningen har beräknats genom att Faktisk ökning har dividerats med Planerad ökning. Öa.

*** Minskning har beräknats genom att Faktisk ökning har dividerats med 1928 års nivå. Öa.

Tabellerna ovan är en balansräkning över resultaten av den första femårsplanen. Särskilt slående är siffrorna för produktionen av konsumtionsvaror som visar att man inte bara misslyckades med att uppnå produktionsmålen, uppvisade ingen produktionsökning, utan att produktionen t o m tydligt *minskade* jämfört med 1928 års nivå.

Dessutom avslöjar de årliga produktionssiffrorna en stadigt nedåtgående försämring för den lätta industrin:

	1928	1929	1930	1931	1932
Bomull, miljoner meter	2 742,0	3 068,0	2 351,0	2 272,0	2 417,0
Ylle, miljoner meter	93,2	100,6	114,5	107,9	88,7

Man bör också komma ihåg att varken de årliga produktionssiffrorna eller procenttalen för uppfyllandet av planmålen tar hänsyn till de extremt stora mängder ”skadade varor”, som i många fall uppges vara så höga som 30 procent. Även om de kasseras som skräp räknas de ändå med som en del av uppfyllandet av planen.

Det bästa beviset på hur värdelöst det är att använda värdet på det som producerats som en måttstock är att det inte bara misslyckas med att avslöja den nedåtgående utvecklingen, utan på grund av inflation får det motsatta att verka sant. Således värderas bruttoproduktionen av konsumtionsvaror på följande sätt (i miljarder rubel):

1928	1929	1930	1931	1932
8,7	10,8	12,5	14,9	16,3

Självfallet är den drastiska slakten av boskap (större än minskningen på grund av krig, revolution, inbördeskrig och hungersnöd 1914–20) inte heller medräknad i underlaget för att uppnå de ärorika ”93,7 procent” i uppfyllandet av planen. När allt kommer omkring ingick minskningen av boskapen inte i planen.

Inte heller ingick det som en del av planen, och detta är en kärnfråga, att uppnå det förhållande mellan produktionen av produktionsmedel och konsumtionsvaror som blev resultatet. I själva verket hade byråkratin planerat att öka produktionen av konsumtionsvaror. Den tunga industrin utveckling tvingade emellertid fram en annan inriktning på ekonomin. Exempelvis planerades 4,4 miljarder rubel som kapitalinvestering i produktionen av konsumtionsvaror. Men endast 3,5 miljarder kom till användning. Detta misslyckande är ännu större än siffrorna visar, eftersom rubeln mellan år 1928–32 utsattes för ytterligare inflation.

För tillfället lägger vi detta åt sidan för att vår uppmärksamhet inte skall avledas från den faktiska utvecklingen av produktionsmedlen. Det förelåg ett behov av att producera maskiner med den modernaste tekniken. Den låga produktiviteten för rysk arbetskraft stod i bjärt kontrast till den internationella arbetskraftens höga produktivitet. Följaktligen tvingade världsmarknadens realiteter och de globala priserna staten att ständigt öka kapitalinvesteringarna i produktion av produktionsmedel. I slutet av perioden skulle de planerade kapitalinvesteringarna för detta ändamål ha varit 14,7 miljarder rubel, vilket skulle ha medfört en ”balans” mellan produktionen av produktionsmedel och konsumtionsvaror. Det faktiska utfallet var 21,3 miljarder rubel, samtidigt som kapitalinvesteringarna i produktionen av konsumtionsvaror minskade. Detta resulterade i en fullständig omkastning i det planerade förhållandet mellan industrier i avdelning A och avdelning B. Detta förhållande skulle förvärras ytterligare under andra femårsplanen, trots att planens uttalade syfte var ”att ytterligare förbättra de stora massornas levnadsstandard”.

2 – Den andra femårsplanen 1922 – 37

Under den andra femårsplanen sista år publicerade den statskontrollerade pressen inga rapporter från Gosplan avseende genomförandet av planen. Pressen var upptagen med att lidelsefullt beskriva

den häxjakt som staten höll på att iscensätta; de ökända skådeprocesserna i Moskva. Det tog två år innan Gosplan återfick sin röst. 1939 förklarade man att den andra femårsplanen hade genomförts framgångsrikt och enligt tidplanen. ”Tidsplanen” refererade till 1937, även om det inte lämnades någon förklaring till det försenade tillkännagivandet. Låt oss ta en titt på resultaten och jämföra den faktiska med den planerade ökningen¹⁰:

Produktionsmedel

	Enhet	1932 års nivå	Planerad ökning	Faktisk ökning	Måluppfyllelse %
Elektricitet	miljarder kWh	13,0	25,0	23,4	93,6
Olja	miljoner ton	21,3	26,2	9,1	71,8
Stenkol	miljoner ton	65,4	87,1	62,5	71,8
Järn	miljoner ton	6,2	11,8	8,3	70,3
Stål	miljoner ton	5,9	13,1	11,8	90,0
Skördetröskor	tusental	10,0	240,0	190,0	79,2
Traktorer	tusental	51,6	124,8	115,1	92,2
Järnvägar	tusentals km	83,4	10,4	1,5	14,4

Konsumtionsvaror

	Enhet	1932 års nivå	Planerad ökning	Faktisk ökning	Måluppfyllelse %
Bomull	miljoner meter	2 417,0	3 833,0	1 030,0	26,9
Ylle	miljoner meter	88,7	181,9	19,6	10,8
Linne	miljoner kvm	135,0	465,0	148,8	32,0
Papper	tusentals ton	479,0	521,0	352,6	67,0
Socker	tusentals ton	828,2	1 971,8	1 592,8	80,7
Läderskodon	miljoner par	84,7	165,3	84,4	51,0

De bedrägliga produktionssiffrorna för konsumtionsvaror stod återigen i strid med den ursprungliga planen. Den sjuttonde kongressen, som godkände andra femårsplanen, tydliggjorde att det skulle bli ”en snabbare utvecklingstakt för produktionen av konsumtionsvaror, inte bara i jämförelse med första femårsplanen ... utan också i jämförelse med utvecklingstakten för produktionen av produktionsmedel under andra femårsplanen.” Kapitalets höga organiska sammansättning i världsmåttstock *påtvingade*¹¹ dock den ryska ekonomin denna rörelselag. Men inte heller den snabbare utvecklingen av produktionen av produktionsmedel på bekostnad av konsumtionsvarorna medförde någon framskjuten plats för Sovjetunionen i jämförelse med de avancerade kapitalistiska länderna:

Artikel	Enhet	Sovjetunionen	USA	Tyskland	Japan
Elektricitet	kWh	215	1 160	735	421
Kol	kilo	757	3 429	3 313	643
Tackjärn	kilo	86	292	234	30
Stål	kilo	105	397	291	62
Cement	kilo	32	156	173	60
Papper	kilo	5	48	42	8

¹⁰ Planens siffror är beräknade från: *Gosplan, Andra femårsplanen för utvecklingen av SSSR:s nationella ekonomi.*; de uppnådda siffrorna är beräknade från *Gosplan, Andra femårsplanens resultat*, 1939; båda på ryska. Det finns ingen engelsk utgåva med resultaten. Det finns en för planerna, men de siffror som återges där skiljer sig avsevärt från de i den ryska utgåvan.

¹¹ Att byråkratin blev klokare på grund av detta ”tillägg” kommer att visas i avsnittet om *Avskaffandet av den personliga oansvarigheten och skapandet av stachanovsystemet*

Tvål	kilo	3	12	7	–
Socket	kilo	14	12	29	19
Bomull	m ²	16	58	–	57*
Läderskodon	par	1	2,6	1,1	–
Kol	kilo	757	3 429	3 313	643
Tackjärn	kilo	86	292	234	30
Stål	kilo	105	397	291	62
Cement	kilo	32	156	173	60

Som vi ser av ovanstående tabell var Sovjetunionen vid slutet av andra femårsplanen, ”när den första fasen av kommunism, socialismen, oåterkalleligen var upprättad”, inte bara långt efter utan hade en lång väg att gå för att ”komma ikapp” den kapitalistiska världen och jämförelsen med det ”feodala” Japan är inte heller särdeles smickrande.

Det var 1939, efter att resultaten från den andra femårsplanen först hade publicerats och den tredje femårsplanen¹² officiellt hade godkänts och förmodligen hade varit i drift i över ett år, som Molotov ”plötsligt” kom ihåg att det inte var tillväxttakten, eller produktionsvolymen, utan produktionen per capita som beskrev det verkliga tillståndet och utvecklingen av en nationell ekonomi. När han presenterade den tredje femårsplanen sade han:

Människor både här och där har glömt att ekonomiskt sett, det vill säga att när det gäller volymen på industriproduktionen per capita ligger vi fortfarande efter vissa kapitalistiska länder ... Socialismen har byggts i Sovjetunionen men bara i huvudsak. Vi har fortfarande mycket att göra innan Sovjetunionen är ordentligt försett med allt som är nödvändigt ... innan vi lyfter vårt land ekonomiskt såväl som tekniskt inte bara till samma nivå som i de främsta kapitalistiska länderna utan betydligt högre.

Således är den första femårsplanens slogan, ”Att komma ikapp och överträffa de kapitalistiska länderna,” fortfarande den tredje femårsplanens uppgift.

3 – Den tredje femårsplanen och arbetskraftens produktivitet

Pressen följde upp Molotovs upptäckt, att när det gäller produktionen per capita var Ryssland fortfarande långt efter de avancerade kapitalistiska länderna, genom systematiska ”avslöjanden” av den ryska arbetskraftens låga produktivitet. **Industri**, organ för Kommissariatet för tunga industrin, rapporterade i sin utgåva den 24 mars 1939 att Sovjetunionen behövde sysselsätta elva personer för att producera 1 000 kilowattimmar medan man för en liknande kapacitet i Europa och Amerika använde endast 1,3 personer. Denna officiella tidskrift fortsatte med att säga att det citerade exemplet inte är ett undantag utan regeln; att till exempel när en elektrisk anläggning i South Amboy, N.J., jämförts med en liknande anläggning i Sovjetunionen, har det visat sig att medan man i Amerika använde 51 personer för att driva anläggningen så användes 480 personer, eller 9,5 gånger fler i Ryssland. **Planerad Ekonomi** betonade i sitt nummer från december 1940 att trots stachanov-systemet producerar en rysk kolarbetare 370 ton, medan arbetaren i Tyskland i genomsnitt producerar 435 ton och i USA 844 ton. Samtidigt som produktionen i en amerikansk kolgruva är tre gånger så stor som den i en jämförbar rysk gruva, använder den senare elva gånger så många tekniker, dubbelt så många gruvarbetare, tre gånger så många kontorsarbetare och tolv gånger som mycket tillsynspersonal! Statens planeringskommissions officiella organ drar slutsatsen att den ryska arbetskraftens produktivitet endast uppgår till 40,5 procent av den amerikanska arbetskraftens produktivitet!

Trots en hög mekanisering inom jordbruket är arbetskraftens produktivitet inget att skryta med¹³. 1941 års januariutgåva av **Ekonomiska Problem**, utgiven av Vetenskapsakademin och

¹² De som vill ta del av den tredje femårsplanen kan konsultera: *Gosplan, Tredje femårsplanen för utvecklingen av SSSR:s nationella ekonomi*, 1939 (ryska); ingen engelsk utgåva publicerades.

¹³ Se Avsnittet om kollektiviseringen för mer detaljerad behandling av jordbrukssektorn.

Ekonomiska Institutet, hade en artikel om arbetskraftsproduktiviteten inom jordbruket i Sovjetunionen och USA som inkluderade följande tabell:

Antal gånger som produktiviteten för jordbruksarbete i USA överstiger produktiviteten i den ryska kolchosen

Vete	6,7 gånger
Havre	5,7 gånger
Korn	4,1 gånger
Bomull	1,8 gånger
Sockerbetor	8,1 gånger
Genomsnitt för jordbruket	3,1 gånger
Mjök	3,1 gånger
Ull	20,1 gånger
Genomsnitt för boskap	6,7 gånger
Sammantaget jordbruksgenomsnitt	4,4 gånger

Under 1937, fortsätter artikeln sin sammanfattning, var genomsnittsvärdet för den ryska arbetarens produktion 166 \$, eller *bara en sjundedel* av värdet på produktionen i USA.

Tidigare försök att relatera arbetskraftens produktivitet till produktion per capita hade resulterat i en artikel i **Planerad Ekonomi** i oktober 1940 som inkluderade följande tabell:

Förhållande mellan industriell nivå avseende utvecklingen i Ryssland och kapitalistiska länder; Rysslands produktion per capita i procent jämfört med den i USA och Tyskland

	USA	Tyskland
Total industriproduktion	24,8	46,2
Av vilken är:		
Tung industri:		
Elektricitet	18,5	24,8
Maskintillverkning	31,6	56,4
Järnmetaller	27,6	36,3
Svavelsyra	25,6	32,3
Cement	20,6	18,6
Och bilar som är mindre än 1 % av USA:s produktion		
Lätt industri;		
Bomull	26,7	–
Ull	21,4	–
Läderskodon	38,5	90,9
Papper	10,4	11,9
Tvål	25,0	–
Socker	116,6	–
Grammofoner	89,0	–
Total jordbruksproduktion	54,4	123,5

Ovanstående *officiella* tabeller avslöjar att *Ryssland*, istället för att vara ett av de mest ekonomiskt avancerade länderna, *fortfarande är ett efterblivet industriellt land*. Det är intressant att notera att för perioden 1929–40, då Rysslands avdelning B-industrier (konsumtionsvaror) minskade från 55,6 procent till 39 procent av den totala produktionen medan avdelning A-industrierna (produktionsmedel) ökade från 44,4 procent till 61 procent, så ökade även Japans tunga industri från 33,7 procent av den totala produktionen 1929 till 61,8 procent 1939, medan lätta industrin minskade från 55 procent till 38,2 procent av den totala ekonomin. Av yttersta vikt är det faktum att trots att både Ryssland och Japan är relativt efterblivna, så återspeglar båda länderna att kapitalets höga organiska sammansättning är kännetecknande för *alla* viktiga industriellt utvecklade länder. De ryska

härskarna var varken blinda för denna utveckling eller obeslutsamma om vilken väg de skulle följa för att utveckla sina industrier. Lyssna till ordföranden för den Statliga planeringskommissionen:

Planen för 1941 föreskriver en 12 procentig ökning av arbetskraftens produktivitet med och en 6,5 procentig löneökning för arbetare. Detta förhållande mellan ökningen i arbetsproduktivitet och genomsnittlig lön lägger en grund för en sänkning av produktionskostnaderna och ökning av den socialistiska ackumulationen och utgör det viktigaste förutsättningen för att förverkliga en hög grad av utökad socialistisk reproduktion.¹⁴

Vi har följt utvecklingen för den ryska industrialiseringen och kommit fram till ”socialistisk ackumulering.” Voznesenskij dolde ingenting för oss när han pekade ut färdriktningen för att uppnå ”socialistisk reproduktion.” Förutom den viktigaste livskällan, förhållandet mellan löner och arbetskraftsproduktivitet, mer känt som exploatering, utökades den ”socialistiska ackumulationen” även på andra sätt. Låt oss utforska vilken sorts manna detta var för det kommer att hjälpa oss att betydligt bättre förstå Rysslands ekonomiska struktur.

B. – ”Socialistisk ackumulation”

”Vad äter då den Cæsar, som kan växa så jättehögt?”

Shakespeare: *Julius Cæsar*

Det sätt på vilket de statliga inkomsterna ökade framträdde i en oskyldig klädedräkt. Den 5 december 1929 antog kommunistpartiets centralkommitté följande resolution: ”Ge folkkommissariatet för finanserna [Narkomfin] och Högsta nationella ekonomiska rådet i uppdrag att ta fram ett system för beskattning och statliga företag baserat på principen om en enda skatt på vinster.”¹⁵

”Den enda skatten på vinster” visade sig ha två delar: (1) en skatt på vinster som omfattade 9 – 12 procent av statsbudgeten och (2) en omsättningsskatt som omfattade 60 – 80 procent av statsbudgeten. Det är den senare skatten som är avgörande, tillräcklig för att finansiera all industrialisering och militarisering. Låt oss undersöka den i detalj.

I – Den ”socialiserade” statliga budgeten eller omsättningsskatt

Omsättningsskatten är en skatt som tillämpas på alla varor direkt i produktionsledet eller omedelbart efter att grossisten har förvärvat varorna. Grossisten betalar skatt direkt till statskassan *innan* de säljer varor till detaljhandlaren, som i sin tur betalar skatt *innan* de säljer dem till konsumenterna. Det råder dock ingen tvivel om att skattebördan överförs till konsumenterna eftersom lagen ålägger detaljhandlaren att inkludera skatten i varornas försäljningspris.

Till skillnad från den vanliga försäljningsskatten, som är en fast procentsats på varans grundpris, är omsättningsskatten en fast procentsats av varans *totala försäljningspris*, inklusive skattebeloppet. Detta innebär att medan en försäljningsskatt på 90 procent höjer priset på varorna med 90 procent, så medför en 90 procentig omsättningsskatt att försäljningspriset ökar *tiofalt*. Så här påverkar omsättningsskatten försäljningspriset:

Med en omsättningsskatt på 20 procent ökar försäljningspriset med 25 procent.

Med en omsättningsskatt på 40 procent ökar försäljningspriset med 66,7 procent.

Med en omsättningsskatt på 50 procent fördubblas försäljningspriset.

Med en omsättningsskatt på 75 procent fyrdubblas försäljningspriset.

¹⁴ Voznesenskij, **Sovjetunionens växande välstånd**

¹⁵ Tillsammans med alla andra ”originaldokument” överfördes denna varulag i original till makarna Webb med resultatet att i deras 1100-sidiga bok om **Sovjetisk kommunism** har makarna Webb bara hittat plats för en mening om skatten och den lyder: ”Den viktigaste (skatten) är en skatt på produktionen eller omsättningen för alla industriföretag oberoende av storlek och alla företag är nu är statligt ägda.” Hur statsbudgeten kan fortsätta växa genom beskattning av sina egna statliga företag i stället för de ”icke-statliga” massorna misslyckas makarna Webb att förklara.

För att förstå den fulla betydelsen av omsättningsskatten, i motsats till den vanliga försäljningsskatten, tittar vi på hur den påverkar en enskild vara. Låt oss som exempel ta bröd, det viktigaste livsmedlet för befolkningens stora flertal, där omsättningsskatten utgör 75 procent [av försäljningspriset]. Detta innebär att när proletären betalar en rubel för ett kilo svart bröd, betalar han 25 kopek för den faktiska kostnaden för brödet, vilket inkluderar produktion, distribution, transport och leverans, och 75 kopek går till staten som omsättningsskatt.

Skatten är mycket ojämnt fördelad. Den påverkar i liten utsträckning produktionsmedel och slår hårt mot konsumtionsvaror, som är själva ”köttet” i skatten. Skatten på viktiga produkter från den tunga industrin blir sällan så hög som 10 procent. I jämförelse med detta är den genomsnittliga skattesatsen på jordbruksprodukter 82,8 procent och med en omsättningsskatt som har den procentsatsen så kommer försäljningspriset att öka nästan sexfaldigt! För livsmedelsindustrier är den genomsnittliga omsättningsskatten 50 procent, vilket fördubblar priset för de breda befolkningsgrupperna – och omsättningsskatten på sprit är 82,1 procent! Skatten för den lätta industrin är 20,3 procent. Om vi än en gång tar enskilda varor är skillnaden ännu mer chockerande. Omsättningsskatten på kol är 0,05 procent och på maskiner 1 procent. Men på textilier är den 25 procent, vilket ökar kostnaden för kläder med en tredjedel. Dessutom är skatten inom den lätta industrin inte utan vissa diskriminerande skillnader: medan kvinnor inom ”intelligentsian” beskattas med 68 procent för sin parfym, beskattas bondkvinnan med 88 procent för sin fotogen. Stachanovarbetaren betalar 21–37 procent av priset i form av omsättningsskatt på sidenplagg, medan arbetarklassens kvinnor betalar en omsättningsskatt på 48 procent på sin kalikå!

Högst av alla skatter är omsättningsskatten på bröd och jordbruksprodukter. När omsättningsskatten först infördes 1930 medförde det omedelbart en betydande ökning av statens inkomster. 1935 förklarades det som en ”socialistisk seger” när ransoneringen avskaffades¹⁶ och priset på livsmedel sköt i höjden. Således ökade omsättningsskatten från alla sålda jordbruksprodukter från 4 340 miljoner rubel 1930 till 24 miljarder rubel 1935.¹⁷ 1940 var den 35 miljarder eller 20 procent av hela budgeten!

Marx sade en gång att ”Den enda del av den s.k. nationalförmögenheten, som de moderna folken verkligen har någon andel i, är – statsskulden.” Aldrig har detta varit mer sant än i Ryssland där hela kostnaden för industrialisering och militarisering har betalats av folket genom det geniala system som kallas omsättningsskatt, som tillhandahöll 79 procent av de totala statliga intäkterna för 1937. Av statsbudgetens 178 miljarder rubel 1940 kom 106 miljarder från omsättningsskatten; verkligen en ”socialiserad” form för att finansiera femårsplanen! Den ”nationella rikedom” växte från 19 miljarder rubel 1931 till 178 miljarder 1940.² Nationalinkomsten per capita ökade från 52 rubel 1928 till 198 rubel 1937. Men proletariats reallön *minskade till hälften* av vad den var 1928!¹⁸

II – Kämpa för vinst, eller hur ett sovjetiskt företag fungerar

Den 30 juni 1935 förklarade **Izvestija**: ”Framför oss ligger kamper för vinst, för att eliminera subventioner.” Därefter vidtogs åtgärder för att skapa privata incitament för göra vinst och utnyttja industrins fulla kapacitet för att undvika statliga subventioner. Den 19 april 1936 fastställde en förordning något som blev känt som direktörsfonden, som stod till ledningens förfogande för att utdela premier till den administrativa personalen och arbetarna. Det är ingen hemlighet att dessa fonder främst används som belöningar till direktörer och stachanovarbetare och inte vanliga arbetare. Denna fond består av 4 procent av de ”planerade vinsterna” plus 50 procent av den vinst som företaget uppnått utöver det som fastställts av staten. Men hur planeras vinsterna och hur är det möjligt att ha ”överskottavinst”? Vi kan hitta svaret om vi undersöker hur ett sovjetiskt företag fungerar.

¹⁶ Naturligtvis bör tillbörlig hänsyn tas till rubelns värdeminskning.

¹⁷ Se artikeln av Baykov i **The Economic Journal** (London), december 1941.

¹⁸ Se avsnittet om proletariats.

En femårsplan eller en årlig plan utarbetas på ett sådant sätt att det blir möjligt för ett företag att förvärva en planerad vinst. Priserna på varor, som vi har sett i avsnittet om omsättningsskatten, fastställs betydligt över produktionskostnaden och produktionskostnaden bestäms av kostnaden för arbetskraft och råvaror och av avskrivningar på fast kapital inklusive amorteringskostnader. Den planerade vinsten ingår likaledes som en del av ”produktionskostnaderna”. Varje enskilt företag har betydande handlingsfrihet när det gäller genomförandet av planen. Till exempel kan ledningen göra vinster utöver de ”planerade” genom att hushålla med kostnaden för arbetskraft. Lagen om minimilön, som har varit i kraft först sedan 1937, måste ledningen rätta sig efter. Men minimilönen är tillräckligt låg, mellan 110 och 115 rubel per månad.– och mellan den och den högsta lönen – 2 000 rubel per månad – finns det tillräckligt med manöverutrymme.

När den första femårsplanen lanserades kom investeringarna helt från den nationella budgeten. Då fanns det automatik i beviljandet av krediter till alla sovjetiska företag. Men, efter antagandet av kreditreformlagen 1930 och den efterföljande banklagstiftningen 1931¹⁹, särskilt lagen från den 25 juni 1931 stoppades automatiska krediter till industri- och kommersiella företag. Det infördes vad som blev känt som ”kontroll via rubeln”, det vill säga som i alla penningekonomier skulle företag drivas enligt principer för kostnadsredovisning. Ett rörelsekapital tilldelades företagen och dessa skulle fungera utan hjälp av bankkrediter. När det var nödvändigt med en kredit kom endast kreditvärdiga företag i fråga. Således skapades ett incitament för ”att kämpa för vinst” och bankerna införde ett kontrollsystem som övervakade de industriella och kommersiella företagen. Om ledningen för företaget inte ”kämpade för vinst” kunde företaget sättas i konkurs och ledningen få sparken.

I februari 1941 kunde Voznesenskij rapportera till det ryska kommunistpartiets [18:e] konferens: ”Vinsterna i den socialistiska industrin ökar år från år. Nettovinsten för industriföretagen steg till nästan 14 miljarder rubel 1940.” Bruttovinsten var betydligt högre än 14 miljarder eftersom de vinster som genom skatt tillföll statskassan för det året uppgick till 21,3 miljarder. Uppnåendet av dessa vinster hjälpte i sin tur inte på minsta sätt företagets sätt att fungera. Eftersom det är statligt ägt, anses ett sovjetiskt företag vara ”socialistisk egendom.” Men arbetaren i det har inte ”del i vinsten”, medan ”företaget”, det vill säga ledningen, får bygga upp fonder både från planerade vinster och från amorteringsavgifter. 1940 kom 32,5 av kapitaltillskottet²⁰ från dessa källor. Detta gjorde det möjligt att vidarebefordra medel från statsbudgeten till försvaret utan att minska på medlen för industrialiseringen. Försvarsutgifterna ökade från 3,5 miljarder (eller 8,9 procent av hela budgeten) 1933 till 56,1 miljarder, eller 32,4 procent av hela budgeten 1940! Även om de statliga investeringarna i den nationella ekonomin mer än fördubblats i volym sedan 1933 (1933 var de bara 25,1 miljarder och 1940 var de 57,1 miljarder), sjönk de i förhållande till de totala utgifterna, från 60,8 procent 1933 till 33 procent 1940.

Förutom att industriföretagen har uppnått denna mirakulösa ”eliminering av subventioner” har även de enskilda medlemmarna i ledningen för företagen på olika sätt lyckats erhålla löner långt över grundlönen på 2 000 rubel i månaden. Det var Malenkov, kommunistpartiets sekreterare, som avslöjade en av dessa metoder under den 18:e partikonferensen *, som hade fått höra så mycket om ”socialistisk ackumulation.” Malenkov berättade följande händelse: Koppargruvorna i mellersta Ural i Sverdlovskregionen sålde rörsystem till trusten för Icke-Järnhaltiga metaller för 100 000 rubel och transporterade godset till myndigheten. Den ansvariga agenten, som inte visste om denna transaktion, men såg materialen när han besökte trusten, köpte godset för 111 000 rubel och fick det

¹⁹ Se **Soviet Money and Finance** av L.E. Hubbard och **Bank Credit and Money in Soviet Russia** av A.Z. Arnold. Den senare är uppenbarligen stalinist och om bortser från bortförklaringarna framgår det att banklagstiftningen är införd i sin helhet. På ryska finns lagstiftningen (liksom alla förordningar som nämns i denna artikel) i **Kompendium med lagar, 1929–40**. Även i dagspressen återges vanligtvis förordningarna dagen efter att de antagits.

²⁰ Se Yugow, **Russia's Economic Front for War and Peace**.

* Den allryska 18:e konferensen som hölls i februari 1941 var den sista i sitt slag på mycket länge. Den 19:e hölls först i slutet av juni 1988! – *Red*

transporterat tillbaka till sin egen anläggning. Malenkov kommenterar, efter att ha inväntat publikens skratt²¹:

Eftersom det är statskassan som får stå för kostnaderna för denna typ av transaktioner måste direktören och den ansvariga agenten båda ha fått var sin bonus; den ene för en smart försäljning och den andra för ett smart inköp.

Efter att skattet avtagit tillfogade han att detta var anledningen till utfärdandet av en förordning av den 10 februari 1941, som förbjuder försäljning och/eller byte av maskiner. Och, vi vill betona, att detta bara är ytterligare en anledning till det är svårt att uppskatta en fabriksdirektörs exakta inkomst. Hans grundlön på 2 000 rubel per månad är bara den *första* jämförelsen som skall göras med fabriksarbetarens minimilön på 110 till 115 rubel per månad. Direktörens lön ökas dessutom med bonusar, premier och befrielse från inkomstskatt när han lyckats erhålla titeln ”Arbets hjälte”. Denna titel kan erhållas inte bara när man uppfyller planen genom att fabriken visar vinst, utan också när man kan ”bevisa” att man genomfört sin särskilda uppgift på ett ”hederligt” sätt, även om fabriken inte har uppfyllt planen. Det är då inte särskilt förvånande att detaljer om de senaste inkomstskatterna avslöjade sådana oöverbryggbara skiljaktigheter som inkomster på över 300 000 rubel årligen när ”genomsnittliga” inkomsten är 3 467 rubel per år.²²

C – Det ryska jordbrukets ekonomi 1928 – 1941

Hittills har vi bara sysselsatt oss med industrin, där vi har förts från industrialisering till utvidgad reproduktion och har sett hur två hjälpmedel (omsättningsskatten och vinstmotivet) starkt har bidragit till den socialistiska ackumuleringen. Hur är det med jordbruket? Kan vi se samma tendenser här? Vad kännetecknar den ryska jordbruksekonomin och vilka är dess rörelselagar? Låt oss studera det ryska jordbrukets utveckling efter införandet av den av första femårsplanen.

I slutet på den andra femårsplanen förklarade den ryska staten att jorden var kollektiviserad till 99,6 procent och bönderna till 93,6 procent. Socialismen var verkligen ”oåterkalleligt etablerad”. Procentandelar och etiketter är emellertid bedrägliga, vilket vi kommer att finna när vi analyserar den *ekonomi* system som råder på dessa kollektivjordbruk (*kolchoser*) och bland de kollektiviserade bönderna (*kolchosniki*). Den ryska staten skulle vilja få oss att tro att de miljoner människor som transporterades till de avlägsna Nordliga territorierna under genomförandet av den första femårsplanen faktiskt hade inneburit att kulakerna hade likviderats ”som klass”. Det kan vara möjligt att den under växthusliknande former och med hjälp av Lubjanka-metoden nyskapade *kollektivbonden* var tillverkad i en annorlunda psykologisk gjutform än kulakerna, men det *ekonomiska* kravet var detsamma: en fri marknad. Detta krav tillförsäkrades dem 1932. År 1935 erhöll de också permanent nyttjanderätt till jorden. Och slutligen, och enligt den senaste versionen, tillkännages det att *kolchos*-miljonären har sett dagens ljus. Omfattar detta välstånd hela det ”socialistiska jordbruket”?

I – Världskrisen och den ryska svälten

1 – Världsmarknaden och den ryska jordbrukskrisen

”Berika dig!” hade varit slagordet när NEP fortfarande var i kraft. Denna slogan antog *kulaken* som sin egen. Eftersom staten inte betalade honom tillräckligt för hans spannmål skulle kunna berika honom, fanns det ingen sporre att producera ett stort överskott för marknaden. 1927 konsumerade bönderna åttio procent av spannmålsproduktionen och bara 20 procent lämnades till att föda stadsbefolkningen. Detta stod i bjärt kontrast till perioden före första världskriget (1909-14), då bönderna konsumerade 63 procent av spannmålet och 37 procent utgjorde det säljbara överskottet.²³ Därför, trots att stadsbefolkningen växte hade den mindre att äta. 1927 hade dessutom kulakerna, som bara utgjorde 6 % av bönderna, hand om 60 % av det spannmål som kunde säljas på

²¹ Rapport i **Pravda**, tillsammans med stenografiska anteckningar från konferensen 18–21 februari 1941.

²² Se Boris M. Stanfield: *Private Property Rights in Russia*, i **International Conciliation**, nr. 375, december 1941.

²³ Jfr. L.E. Hubbard: **Economics of Soviet Agriculture**.

marknaden. Medan Stalin proklamerade att det var ”nonsens”²⁴ att kalla NEP för kapitalism och Bucharin förklarade att det var möjligt att nå socialismen ”med en sköldpaddas fart”, kontrollerade *kulaken* största delen av det spannmål som gick att sälja på marknaden och vägrade att överlåta det till staten. Då tillgreps tvångskollektivisering.

Tvångskollektiviseringen uppnådde att 78,2 procent av den totala arealen för grödor hade kollektiviserats i slutet av den första femårsplanen i stället för de 17,5 procent som ursprungligen hade fastställts i planen.²⁵ Tvångskollektiviseringen medförde en sådan förödelse att skörden sjönk från 83,5 miljoner ton år 1930 till 70 miljoner ton år 1931. Byråkratins försök att utplåna alla tidigare misstag, som att uppmuntra NEP-ackumulation som ett ”steg mot socialismen”, genom att ”kollektivisera” i fullständigt svindlade fart fann sin motsvarighet i den lika förfärliga grundlighet med vilken bönderna slaktade sina djur. När planen officiellt deklarerades ”avslutad” kan vi se vad som hade hänt med boskapsbeståndet:

Kreaturbestånd i miljoner djur²⁶

	1928	1932
Hästar	35,9	19,6
Nötkreatur	70,5	40,7
Får och getter	146,7	52,0
Svin	26,0	11,6

Om vi sätter siffrorna för 1928 till 100, får vi följande index för 1932: för hästar 54,6 procent; nötkreatur 57,7 procent; får och getter 35,4 procent; grisar 44,6 procent!

Förödelser inom jordbruket förvärrades av världsmarknadens realiteter, vilka inte tillät Ryssland att bryta sig loss från världsekonomin virvelström och bygga ”socialism i ett land”. Världskrisen påverkade negativt priset på de ryska jordbruksprodukter som kunde säljas på världsmarknaden. Om vi utgår från 1928 och sätter dess index till 100, så sjönk världsmarknadspriserna till 67,2 medan priserna för jordbruksprodukter, vilka Ryssland ville sälja för att köpa maskiner, föll till 45,5. Traktorer, som inte tillverkades tillräckligt snabbt i Ryssland för att ersätta de dragdjur som slaktades, kunde inte köpas i tillräcklig mängd på grund av kapitalbrist. Oordningen på jordbruksfronten följdes av en hungersnöd som spred sig till hela Sovjetunionen. Miljoner dog.

2 – Den ryska hungersnödens inverkan på befolkningen

Trots att den egna statistiken visade på att minskningen av skörden och slakten av nötkreatur ledde till katastrofala förhållanden och att de borgerliga journalisterna i Ryssland såg till att världen fick höra om hungersnöden, förnekade staten förekomsten av hungersnöd 1932-33. Uppenbarligen visste inte ens byråkratin hur många som hade dött i hungersnöden, ty 1937 bestämdes att det skulle genomföras en folkräkning för att bevisa att ”livet hade blivit gladare”. Enligt planerna borde folkräkningen ha visade att det fanns en befolkning på 180,7 miljoner. Men de uppgifter som folkräkningen resulterade i berättade för en helt annorlunda historia. Trots de fanfarer som basunerades ut offentliggjordes aldrig resultatet av folkräkningen, Folkräkningen förklarades ”defekt” och en ny folkräkning beställdes till januari 1939 för att hitta de saknade miljonerna. De 180,7 miljoner som var ”planerade” för 1937 baserades på en årlig tillväxttakt på tre miljoner som var kännetecknande för perioden 1922-28. På den grundvalen borde folkräkningen 1939 ha registrerat en befolkning på cirka 186 miljoner. Men den accepterade folkräkningen från 1939 visade att befolkningen var 170,5 miljoner. Ingen förklaring lämnades till skillnaden mellan siffrorna, men mycket publicitet gavs till den 15,9-procentiga befolkningsökningen som skett från 1926 års till 1939 års folkräkning. Ingen förklaring lämnades till skillnaden mellan de förväntade siffrorna och de som faktiskt befanns levande. Denna 15,9-procentiga ökning återspeglar emellertid inte förändringen i varje åldersgrupp och därmed finns bekräftande bevis på hungersnöden 1932.

²⁴ Jfr. **Protokoll från RKP:s 14:e kongress**, sid 493 (på ryska).

²⁵ Jfr. *Gosplan, Första femårsplanen*.

²⁶ Först officiellt avslöjat 1934 i Stalins *Verksamhetsberättelse på 17:e partikongressen*.

Åldersgruppen upp till sju år återspeglar inte den allmänna 15,9-procentiga ökningen. I stället registreras en minskning på 1,6 procent! Dessutom – och detta gör minskningen ännu mer skrämmande – var den åldersgrupp i 1926 års folkräkning som denna åldersgrupp jämförs med en onormalt liten del av befolkningen, eftersom födelsetalet under perioden 1919-22 var under det normala och barnadödligheten över det normala. Under de år då ”socialismen oåterkallelig etablerades” måste det ha skett demografisk katastrof som medförde en nedgång i en åldersgrupp som jämfördes med en som föddes i en period av inbördeskrig och svält! De stalinistiska statistikerna, av skäl som är bäst kända för dem själva, behagade inte dela upp denna åldersgrupp på separata år och vi kan därför inte fastställa om minskningen berodde på spädbarnsdödlighet eller på ett onormalt lågt födelseantal. Men det framgår helt klart av den officiella statistiken att de ”socialistiska” åren 1932–33 framstår i bjärt kontrast även mot hungersnödsåren 1919-20!

Att regimen kunde överleva en sådan katastrof berodde inte i ringa grad på världskrisen. Medan världskrisen å ena sidan förvärrade den interna situationen i Ryssland genom att störa de ekonomiska planerna, hade den å andra sidan samtidigt skapat så eldfångda situationer i de kapitalistiska länderna att ingen av deras regeringar vågade utnyttja den bräckliga situationen i Sovjetunionen för att anfälla landet.

Inne i själva Sovjetunionen kände maktavarna av missnöjet i ute i byarna. Den högsta ledningen anklagade de lägre kadren för att fått ”svindel av framgångarna” (Stalin). Reträtt anbefalldes. Byn fick tillgång till den fria marknaden. Byråkratin som aldrig haft modet att av egen övertygelse, gav fria marknaden sin välsignelse (påbud i april 1932 från kommunistpartiets centralkommitté och den sovjetiska regeringens presidium) och den fria marknaden förklarades vara en ”kollektiv jordbruksmarknad”. Således blev utbytesprocessen ”tillåten” genom en förordning från den ”socialistiska staten”.

II – Den fria marknaden på landsbygden

Fyrtio procent av spannmålsproduktionen går till staten i form av obligatoriska leveranser eller inköp till ett pris som fastställs av staten. Ytterligare 20 procent av spannmålsskörden ges till MTS (Maskin- och traktorstationerna) och till traktorförarna. Över hälften av resterande 40 procent konsumeras av bondebefolkningen, vilket medför att 15-20 procent av spannmålsproduktionen kan säljas på marknaden. Beroende på vem som är köpare kan spannmålspriserna variera enormt. Exempelvis såldes 100 kilo råg 1933 till följande köpare med mycket olika priser²⁷:

<i>Pris som betalas av staten</i>	6 rubel och 5 kopek
Ransonerade priser (rågmjöl)	25 rubel
Marknadspriser (rågmjöl)	45 rubel
Kolchospris (januari)	58 rubel (Moskva-regionen)

Marknadspriset, som är ungefär nio gånger högre än statens pris, är en tillräcklig sporre för kolchosbonden. Även om den fria marknaden kallas ”den kollektiva jordbruksmarknaden” levererar kollektiv endast 15 procent av jordbruksvarorna till marknaden, medan 85 procent levereras av bönderna, kollektiviserade eller individuella. Sålunda:

Producerat och sålt av kolchosen	15 %
Producerat av kolchosen och sålt av kolchosbönder	45 %
Producerat av kolchosbondens egen boskap och jordlott	30 %
Producerat av oberoende bönder	10 %
	100 % ²⁸

²⁷ Jfr. artikeln av Baykov i *Economic Journal*, London, december 1941.

²⁸ *Utvecklingen av kolchoshandeln under 1936*, på ryska.

En inblick i både de oöverkomligt höga priserna på marknaden och inflationen av rubeln kan fås från det faktum att omsättningen på den fria marknads 1934 värderades till 14 000 miljoner rubel i löpande priser, medan landets *totala* jordbruksproduktion detta år, beräknad i 1926-27 års priser, värderades till 14 600 miljoner rubel! Det är därför inte förvånande att 1935 var försäljningen på den fria marknaden mindre än 20 procent av det säljbara överskottet gav en större summa pengar än försäljningen av 60 procent av det säljbara överskottet till staten och statliga organisationer:

	Miljoner rubel
Inkomst från obligatoriska leveranser till staten	7 370
Inkomst från decentraliserade sortiment	1 344
Inkomst från försäljning på den fria marknaden	10 783

På grund av denna extrema skillnad mellan försäljningen på den fria marknaden och försäljningen till staten erhöll kolchosbonden 25 procent (10 783 miljoner rubel av 43 646 miljoner rubel) av hela (och *hela* betyder inte bara vad de tjänar på kolchosen utan också inkomster av arbete i fabriker under lågsäsong) sin penninginkomst från försäljning på den fria marknaden.²⁹ Dessutom behöver kolchosbonden inte betala någon omsättningsskatt till staten.

På kommunistpartiets 18:e kongress i mars 1939 konstaterades att omsättningen på den fria marknaden för livsmedel 1938 värderades till 24 399 miljoner rubel eller 15 procent av totalvärdet av all detaljhandel, inklusive offentlig bespisning. Men det betyder inte att de aktuella varor som såldes närmade sig detta procenttal. Eftersom de oöverkomligt höga priserna på den fria marknaden och den inflationsdrabbade rubeln utgör, som vi har sett ovan, inte varuvärdet en indikation på den fysiska produktionens omfattning. Inte undra på att den nyligen skapade kolchosbonden svartsjukt vakar över en gammal institution: den fria marknaden!

III – Privat egendom på kolchosen; miljonärer och fattighjon

Den fria marknaden var inte den enda erövringen som gjordes av byarnas befolkning. 1935 tilläts *kolchosen* permanent nyttja jorden och kollektivbonden tilläts inneha följande privata ägodelar: sin bostad, 0,2 till 1 hektar mark (beroende på region) och följande boskap³⁰: en ko, två kalvar, en sugga och hennes kultingar, upp till tio får eller getter, obegränsad med fjäderfä och kaniner och upp till tio bikupor. Industrins slagord ”kamp för vinst” hade sin parallell på landsbygden: ”Gör alla *kolchosbönder* välbärgade.” Eftersom alla produkter från hans privata egendom var hans och försäljningen av dem på den öppna marknaden inte var belastad med omsättningsskatt, började *kolchosbonden* att i allt större omfattning bry sig om skötseln av den egna lilla jordlotten där han bedrev ett diversifierat jordbruk. I decembernumret av 1938 års utgåva av **Planerad ekonomi** finns en rapport som avslöjar att *kolchosbonden* spenderar 30 till 45 procent av sin tid på den egna gården samtidigt som kvinnorna tillbringar större delen av sin tid på den egna jordlotten. Rapporterna till den 18:e konferensen i februari 1941 påvisade det faktum att arbetet på den egna gården ”över-skuggade arbetet i kollektivet”!

Trots att man trumpetade ut att 99,6 procent hade kollektiviserats, visar följande omfattning av hur den privata egendomen utvecklats: Trots att *kolchosen* äger 79,2 procent av den odlade jorden äger den bara 17,6 procent av alla kor, 30,4 procent av får och getter. *Kolchosbonden*, som bara äger 3,3 procent av den odlade jorden, äger å andra sidan så mycket som 55,7 procent av alla kor och 40 procent av alla får och getter. Självständiga bönder brukar endast 5,2 procent av den odlade jorden men äger 12,1 procent av alla draghästar, 16,9 av korna och 13 procent av fåren och getterna. Jämför detta med *sovchosen* (statliga gårdar som ägs och förvaltas av staten på samma sätt som fabriker) som kontrollerar 12,3 procent av den odlade jorden men endast äger 9,8 procent av korna och 16,6 procent av fåren och getterna. *Sovchosen* äger endast lika mycket boskap som ägs av de

²⁹ **Ekonomiska problem**, nr. 8, 1938, på ryska (liksom alla officiella tidskrifter och tidningar som nämns i denna artikel).

³⁰ Den är betydligt högre i nomadregionerna.

arbetare och anställda som bor på landsbygden och ansvarar bara för att så 1,1 miljoner hektar mark!³¹

Förutom dessa legitima anspråk (det vill säga de som erkänns av staten) rapporterade Folkkommisarien för jordbruk i maj 1939 att följande extra jordlotter var olagliga som privat egendom:

778 000 hektar bland *kolchos*-medlemmar

203 000 hektar bland privata bönder

432 000 hektar bland arbetare och anställda och andra personer som inte bor i jordbruksdistrikten

Folkkommisarien misslyckades med att informera oss om koncentrationsgraden av dessa olagliga jordlotter. Säkerligen var de inte jämt fördelade bland alla gårdar, för då skulle det inte ha varit nödvändigt att den 27 maj 1933 utfärda en förordning som förbjöd försäljning eller överföring av *kolchos*-egendom. Förordning gjorde det också obligatoriskt för *kolchos*-medlemmar att arbeta minst 60 till 100 dagar årligen, beroende på region, för att ha rätt till medlemskap i *kolchosen*. Medlemskap i *kolchosen* betyder emellertid inte att alla är jämlika. Nej, bland *kolchos*-medlemmarna finns miljonärer och det finns fattighjon. Det är ett faktum, trots att *kolchosmiljonärerna* prisas i den ryska pressen som om deras existens innebar att slagordet, ”Gör alla *kolchoser* välmående” blivit förverkligat.

Långt från att eliminera byns fattigdom har *kolchosmiljonärerna* tydliggjort att den sociala ”differentieringen” i byarna liknar den under tsartiden. Det finns små, medelstora och stora *kolchoser* och grödorna som odlas och de traktorförare som står till deras förfogande varierar kraftigt. De ”lyckligt lottade” är de som har högkvalitativa jordar, producerar industriella och medicinska grödor för staten, har relativt stort areal i proportion till antalet medlemmar och har många fler traktorförare till sitt förfogande än genomsnittet. Den 14 januari 1939 rapporterade **Pravda** att den 15 november 1938 var 5 000 traktorstationer fortfarande skyldiga sina förare 206 miljoner rubel. Rapporten säger att traktorförarna naturligtvis lämnade de *kolchoser* som betjänades av dessa traktorstationer. *Kolchoser* som hade råd att betala bra och gjorde det i tid fick den bästa traktorförarna. Förutom att ha den bästa marken och de bästa traktorförarna kunde dessa *kolchoser* arbeta sig upp i miljonärsklassen genom att de hade ett större överskott som kunde användas till ytterligare förbättring av *kolchosen*. En viss andel växte sig ständigt rikare och rikare. För att vara exakt utgjorde *miljonärskolchoserna en tredjedel av en procent av alla kolchoser* (610 *kolchoser* av 2 424 000 *kolchoser* i Sovjetunionen!)³²

I extrem kontrast till denna handfull *miljonärskolchoser* finner vi *fattighjonskolchoserna*, som är tjugo gånger så många som *miljonärskolchoserna*. De utgör 6,7 procent av alla *kolchoser* och tjänar årligen 1 000 till 5 000 rubel. Den överväldigande majoriteten, 75 procent av *kolchoserna*, är medelstora och tjänar cirka 60 000 rubel årligen. Detta betyder endast 172 rubel per medlem.³³

Oerhörda ytterligheter förekommer när det gäller distributionen av jordbruksprodukter som ersättning för arbete, såväl som löner inom jordbruket. År 1937 tilldelade 8 procent av alla *kolchoser* mindre än 1,5 kilo spannmål till varje arbetare, över 50 procent gav upp till tre kilo, 10 procent fördelade sju till femton kilo och återigen en tredjedel av en procent delade ut över femton kilo.

Det måste betonas att arbetsdagen inte är en kalenderdag utan en ackordlösenhet som varierar mellan olika kategorier av yrkesarbetare och okvalificerad arbetare. För en arbetare som utför manuellt arbete på fältet är arbetsdagen ”värd” en halv arbetsdag medan en traktorförares dag är

³¹ **Quarterly Bulletin of Soviet Russian Economics**, nr. 1–2, 1939, Prag; Prokopovicz är redaktör för denna som är översatt till engelska: utmärkt dokumenterad.

³² **Statistisk årsbok för det socialistiska jordbruket i SSSR**, för 1939, på ryska.

³³ Jfr. **Russia's Economic Front for War and Peace**, av Yugow.

värd fem arbetsdagar! Dessutom är lönen för en arbetsdag inte densamma i alla regioner, vilket framgår av följande tabell³⁴:

Distrikt	Inkomst i rubel per dag
Vangerovski	0,52
Slavianski	1,37
Vannovskij	0,42
Sjpolianski	0,67
Korunskij	0,34
V. Chavskij	0,45
Bazjetski	1,18

För samma arbete kan således kolchosbonden få antingen 34 kopek eller 1 rubel och 37 kopek; *en fyrfaldig skillnad för samma prestation!*

1939 rapporterade Centralförvaltningen för nationalekonomisk statistik att 25 procent av kolchosbönderna hade intjänat 300 arbetsdagar, genomsnittet var 150 arbetsdagar per år, medan 3,5 procent inte hade intjänat en enda arbetsdag. Den andra ytterligheten när det gäller rikedom berättas i **Pravda** den 17 januari 1939, som rapporterar att en enda kollektivbondefamilj i den sovjetiska bomullsodlingsregionen Uzbekistan hade tjänat 22 000 rubel. Vi måste komma ihåg att dessa ”skillnader” finns inom kolchoserna. Det är inte ur de tre miljoner enskilda bönderna som ”miljonärerna” uppstår utan bland de 75 miljoner kollektivbönder som har de största landområdena och som är favoriserade av staten med ”kontrakt”; det vill säga de producerar industriella och medicinska grödor till staten. Som vi har sett får staten cirka 40 procent av kolchosernas bruttoskörd genom obligatoriska leveranser, skatter och betalningar för användning av traktorer och skördemaskiner. Det överskott som återförs till *kolchoserna* och *kolchosbönderna* utgör den ekonomiska grundvalen för både miljonärer och fattighjon bland kolchosens medlemmar.

IV – Mekanisering och arbetslöshet på landsbygden

Arbetslösheten har officiellt förklarats vara avskaffad sedan 1930. En borgerlig jordbruksspecialist, Sir John E. Russell, chef för Rothamsted Experimental Station, förklarade efter sitt besök i Ryssland 1937, att antalet arbetare per hektar mark var ungefär två till fyra gånger så många som skulle behövas i England och förmodligen skulle det bara vara nödvändigt med hälften av Rysslands jordbruksbefolkning för att driva produktionen effektivt. Detta trots det faktum att mellan 1928 och 1938 hade 22,8 miljoner personer lämnat sina gårdar och bondebefolkningen hade minskat med 20 procent. Att Ryssland fortfarande till överväldigande del är ett bondeland (67,2 procent av totalbefolkningen finns fortfarande på landsbygden) avslöjades av folkräkningen 1939. Av de 114,6 miljoner som bor på landsbygden är 78,6 miljoner bönder. Är alla dessa miljoner fortfarande nödvändiga för att möta jordbrukets krav, trots den omfattande mekaniseringen?

Den ryska staten berömde sig själv för den enorma utvecklingen av mekaniseringen av jordbruket, men förnekade samtidigt förekomsten av arbetslöshet och fortsatte att förneka detta fram till 1939. Utrensningarna av de återstående revolutionärerna under 1937 års rättegångar och den arbetarfientliga lagstiftningen 1938 resulterade i massflykt av arbetskraft. Industrin befann sig åter i en situation utan tillräckliga resurser. Det var då som ”Ledaren” indirekt avslöjade förekomsten av arbetslöshet på landsbygden. På kommunistpartiets 18:e kongress i mars 1939 vädjade Stalin till *kolchosbönderna* avseende deras överskott på arbetskraft: ”Det är absolut möjligt för kollektivbruken”, betonade han, ”att tillmötesgå denna vår begäran, emedan förefintligheten av rikliga tekniska hjälpmedel i kollektivbruken frigör en del arbetskrafter på landsbygden, och då dessa överförs till industrin, kan de vara till oerhört stor nytta för hela vår folkhushållning.” Sedan denna uppmaning utfärdats blev det populärt att i sovjetiska tidskrifter tala om ”arbetskraft i balans” (en

³⁴ Inkomster, besparingar och ekonomi i kollektivjordbruk, på ryska.

förskönande omskrivning för arbetslösa!) på *kolchoserna*. Här är en officiellt publicerad tabell som visar effekterna av mekaniseringen:

Antal arbetsdagar per hektar mark som odlar spannmål

1922-25	20,82
1933	12,30
1937	10,55

Här ser vi 50-procentig minskning av behovet av arbetare inom jordbruket.

Ännu mer direkt bekräftas arbetslösheten 1938 i decembernumret av **Planerad ekonomi**, som publicerade följande intressanta tabell rörande andelen arbetskraftsresurser som deltog i *kolchosens* arbete:

	Januari	Juli
Män	68,2 %	84,8 %
Kvinnor	21,2 %	68,2 %

Detta avslöjar att även under året mest arbetstyngda månad, juli, kunde cirka 15 procent av männen och 30 procent av kvinnorna betraktas som överskott på arbetskraft i kolchosen oavsett om de officiellt förklarades vara arbetslösa eller inte. I 1941 års januarinumret av **Ekonomiska problem** fanns en artikel med rubriken *Arbetsproduktiviteten inom jordbruket i Sovjetunionen och USA* (en artikel som vi redan diskuterade i avsnittet om arbetskraftens produktivitet inom industriområdet) där författaren drar slutsatsen, att även om den ryska arbetaren utför i genomsnitt 152 arbetsdagar per år, så arbetar den amerikanska bonden 258,6 dagar, och Ryssland har tre gånger så många jordbrukare som USA: 36,6 miljoner mot 12,1 miljoner.

Men inga diskussioner om "arbetskraft i balans" i *kolchoserna*, inga vetenskapligt bevis för att en stor del av arbetskraften inom jordbruket var överflödigt, inte ens "Ledarens" uppmaning visade sig vara tillräckligt kraftfull för att förmå bonden att flytta från sin halva hektar mark och frivilligt ge sig iväg till fabriken. Det var då som staten, den 2 oktober 1940, antog en förordning som skapade de Statliga arbetskraftsreserverna. Förordningen gjorde det obligatoriskt för *kolchoserna* och stadssovjeterna att tillhandahålla upp till en miljon ungdomar mellan 14 och 17 år för obligatorisk yrkesutbildning. Efter två års utbildning för de som var 14 och 15 år och bara sex månader för de som var 16 och 17 år, var ungdomarna tvungna att arbeta för staten under fyra år till gällande löner. Det ironiska med denna förordning ligger i att den officiellt baserades på det faktum att den var nödvändig "som en följd" av "avskaffandet av arbetslösheten och det faktum att fattigdom och armod i byar och städer för alltid försvunnit" och "därför" fanns inga människor som "lugnt bildande en ständig reserv av arbetskraft för industrin"! Sanningen är att arbetslöshet, fattigdom och elände fortfarande finns på landsbygden, men även under dessa olyckliga omständigheter kommer bonden inte att vända sig till industrin eftersom förhållandena på fabriken, särskilt efter 1938, är välkända för honom och han föredrar arbetslösheten på landet istället.

Och hur är för proletariatet som inte kan undkomma fabriken? Hur ser fabriksregimen ut? Vilka är produktionsförhållandena inom industrin?

D – Sociala klasser i Ryssland

Vår studie av den ryska ekonomin skulle sakna samhälls- eller betydelse om vi inte undersökte de produktionsförhållanden som kännetecknar produktionssättet. Stalin sade att det inte längre fanns några klasser i Sovjetunionen "i ordets gamla betydelse". Låt oss se. Sociala klasser definieras av den roll de spelar i produktionsprocessen. Vilka platser intar de "klasslösa" grupper som kallas proletariatet och intelligentsian i det ekonomiska system som fortfarande kallas de Socialistiska Sovjetrepublikernas Union? Vem styr ekonomin? Vems blod går genom dess vener och vem utvecklar det? Vem drar nytta av det? I enlighet med deras ursprung, låt oss analysera utvecklingen av de "sociala grupperna" under femårsplanerna.

I – Proletariatet

1 – Arbetaren och lagen

Under hela första och andra femårsplanen var arbetskraftens rörlighet stor. Rättegångarna mot de ”trotskij-bucharinska fascistiska skadegörarna” medförde bara att arbetarnas otålighet ökade, och inte bara arbetskraftens rörlighet (arbetskraftsomsättningen), utan även den faktiska flykten av arbetskraft bort från staden antog katastrofala proportioner. För att försöka stoppa denna utveckling infördes den 28 december 1938 en förordning som stipulerade arbetspass. Denna förordning var tandlös eftersom arbetaren inte var det minsta skrämde av hotet att bli avskedad vid en dags frånvaro. Eftersom han alltid kunde få ett annat jobb, men kunde inte sluta sitt nuvarande jobb utan en månads uppsägning, utnyttjade arbetaren ofta möjligheten att komma tjugo minuter för sent vilket gjorde honom till en skolkare och medförde att han avskedades. ”Som en konsekvens av den nuvarande internationella situationen” gjordes den 26 juni 1940 en grundlig ”omarbetning” av förordningen från 1938. Den förbjöd arbetaren att lämna sitt jobb. Olovlig frånvaro och andra lagöverträdelser straffades med sex månaders ”uppfostrande arbete” i fabriken, det vill säga arbete med 25 procent minskning av lönen. Dessutom ökade arbetstiden från sju till åtta timmar, med en motsvarande ökning av ”prestationerna”, men ingen som helst ökning av lönen. Mot slutet av detta år, den 2 oktober 1940, skapades de Statliga arbetskraftsreserverna, vilken, som vi såg, gav arbetaren fri utbildning från sex månader till två år och gjorde det obligatoriskt för honom att arbeta för staten i fyra år ”med gällande lönetariffer”. Inte ens dessa drakoniska lagar, som riktades mot arbetarna, lyckades göra den ryska löneslaven till en slav av den gamla sorten; som en integrerad del av produktionsmedlen. Den ryska arbetaren hittade en rad sätt och medel att kringgå lagstiftningen.

När *Pravda* den 26 december 1940 redovisade hur lagen från 26 juni 1940 fungerat under de sex första månader månaderna måste man rapportera att i många företag, i synnerhet kolgruvorna, var den olovliga frånvaron större i oktober än månaderna innan den barbariska lagen antogs. Rapporterna till kommunistpartiets åttonde konferens i februari 1941 klagade över det faktum att arbetarna fortfarande kunde vara frånvarande ”särskilt efter lönedagen”. Och den 16 april 1941, endast två månader före Tyskland angrepp, rapporterade Sjvernik, ledaren för de så kallade fackföreningarna, till Fackföreningarnas centrala verkställande utskotts elfte plenum, att 22–32 procent av arbetarna fortfarande inte uppnådde sina minimala ”produktionsmål”. Till yttermera visso fick arbetare som tillhörde samma kategori olika löner i olika fabriker, ibland även på samma fabrik, och värst av all ”djävulskap”; vissa fabriker fortsatte att betala lön baserad på erfarenhet snarare än på basis av prestation.

Men det faktum att den ryska arbetaren har kunnat kringgå den arbetarfientliga lagstiftning betyder inte att han är samma proletär med hög moral som under de dagar när han utövade sin *egen* diktatur. Det räcker med att jämföra gårdagens hjälte med dagens ”hjälte” för att på ett slående sätt få en tydlig bild av förändringen i moralen. Jämför *subbotniken*, som på lördagar utförde oavlönat arbete åt *sin* stat, med stachanovarbetaren, vars lönekuvert är tjugo gånger större än den vanlige arbetarens! *Subbotniken* varken klagade eller skröt över sina ekonomiska förhållanden. Dessa var dåliga, men den ekonomiska utveckling som han styrde över var sådan att han gynnades av de framsteg som gjordes av staten. 1928 hade produktionen nått förkrigskrignivån och arbetarnas löner var 125 procent av den nivån. Stachanovarbetaren skröt över sitt lönekuvert och klagade på den respektlösa inställning som visades honom av de ”okunniga” (läs: vanliga) arbetarna som ”betonade sin proletära bakgrund”.

När den första femårsplanen lanserades var arbetarnas entusiasm för planen så höga att under de första åren överskreds alla produktionsmål som fanns i planen. Byråkratin tappade kontakten med verkligheten och lanserade parollen: Femårsplanen på fyra år. På den tiden fungerande fortfarande fackföreningarna och fabrikskommittéerna och kollektivavtal gällde både i statliga institutioner och hos de privata företag som fortfarande existerade, till exempel guldnäringen vid Lena. Beslut tagna av Arbetskonfliktkommissionen gynnade generellt arbetarna i deras kamp mot ledningen.

Ekonomiska livet, som var en tidning utgiven av Rådet för Arbeta och Försvar, betonade den 5 januari 1929, att ackordpriser skulle godkännande av Arbetskonfliktkommissionen, men att ansvaret för att uppfylla de ekonomiska målen vilade uteslutande på ledningen. Detta nummer av publikationen rapporterade också att det var vanligt att en arbetare som hade avskedats av ledningen blev återanställd via en arbetsinspektör.

När arbetaren upptäckte att jordbrukspriserna hade stigit så högt att hans lön inte ens kunde täcka inköpen av tillräckligt med mat minskade hans entusiasm och produktionen sjönk långt under planmålen. Då slog staten direkt till mot honom. Den 24 januari 1929 utfärdades en förordning som gjorde arbetarna ansvariga för skadade varor. 1930 blev det obligatoriskt för en fabriksdirektör att i arbetarens lönebok ange skälen till att arbetaren hade blivit uppsagd. Samma år fick arbetsförmedlingen order om att registrera de arbetare som lämnade sina jobb på eget initiativ på en ”särskild lista” (läs: svartlista) och beröva dem deras arbetslöshetsersättning.

Eftersom mat blev en bristvara infördes ransonering 1930. För kroppsarbetare var ransonerna tolv pund och fem uns svart bröd i veckan och för följande varor i kvantiteter per månad: två och ett halvt pund och tio uns sill, tretton uns socker och två och ett halvt uns te. [1 pund = 2,2 kg, 1 uns = 28,25 g öa] Snart försvann te från den magra kosten och vi läser om arbetarna som dricker kipyatok, som är vanligt kokt vatten utan socker eller te. Samtidigt hade arbetslösheten officiellt förklarats vara icke existerande och arbetslöshetsförsäkringen avskaffades. Hanteringen av arbetarnas ransoneringskort överfördes till fabriksdirektören.

Arbetarna blev oroliga. 1930 var arbetskraftsomsättningen 152 procent. Men slagordet ”Femårsplanen på fyra år” ändrades inte. Den statskontrollerade pressen framförde kritik av fackföreningarna och klandrade dem för att de inte såg till att arbetarna uppfyllde sina ”produktionsmål”. 1932 beslutades att arbetaren kunde avskedas vid en enda dags frånvaro utan tillstånd. Dessutom kunde fabriksdirektören därefter beröva honom inte bara hans ransoneringskort utan också rätten att befinna sig i lokaler ägda av fabriken, det vill säga arbetarens bostad. För att kväva missnöjesyttringar från arbetarna beslutades att beröva arbetaren alla möjligheter att få rättelse genom sina fackföreningar genom att ”förstatliga” de sistnämnda. 1933 beslutades att Rådet för Arbeta och Försvar skulle omvandlades till Ekonomiska Rådet. Således hade fabriksdirektören kontroll över arbetarnas mat och logi medan arbetarna inte hade några av staten oberoende fackföreningar som kunde ta sig an deras missnöje. Men det var omöjligt att införa slaveri. Så länge industrin expanderade var arbetarna nödvändiga för att bemanna maskinerna och arbetarna utnyttjade detta faktum och fortsatte att flytta från jobb till jobb.

Lagen från 1938 var inte hårdare än lagen från 1932 men effektivare. Även den barbariska lagen från 1940 befanns vara otillräcklig. Sjvernik föreslog att istället för att enbart utfärda förordningar skulle staten använda indirekta metoder för att få ut det mesta av arbetarna. Sjvernik lanserade parollen ”Avskaffa slutgiltigt jämlika löner”. Med andra ord, ackordslön skulle vara regeln inte bara i 70 procent av företagen, som hittills, utan skulle tillämpas till 100 procent. ”Småborgerligt jämlikhetsraseri” och ”personlig oansvarighet” måste avskaffas. Ledaren hade varit klok när han, redan 1931, hade sagt det måste bli ett slut på den personliga oansvarigheten. Det var hög tid att genomföra denna slogan. Vad betyder exakt ”Avskaffa personlig oansvarighet”?

2 – Avskaffandet av den personliga oansvarigheten och skapandet av stachanovsystemet

Även om staten, som ägare av alla produktionsmedel, är den övergripande arbetsgivaren, måste varje statligt företag skaffa sin egen arbetskraft och det finns en intensiv konkurrens mellan enskilda företag eftersom (1) det finns brist på erfaren arbetskraft, (2) produktiviteten är så låg att det finns ett konstant behov av mer arbetare än vad som teoretiskt anses nödvändigt enligt planen. Till exempel krävde första femårsplanen en ökning av antalet arbetare till 15,7 miljoner. I själva verket användes 22,8 miljoner arbetare för att uppnå de ej uppnådda produktionsmålen. Bostäderna i städerna blev outhärdligt överfulla, men de hungrande bönderna fortsatte att strömma till staden i

miljoner så att en stor reservarmé av arbetskraft äntligen skapades. 1933 var det nödvändigt att införa pass för att begränsa böndernas möjligheter att söka arbete i staden. I takt med tiden, den 16 mars 1933, informerar **Industri**, organ för Kommissariatet för tung industri, de chefer som inte tidigare hade avskedat sina ”stackars” arbetare för att det var stor brist på arbetskraft att de nu har ett ”trumfkort: det finns *fler arbetare* i verkstäderna än vad som är nödvändigt enligt planerna”. (kursiv i originalet) I denna förstasidesartikel, som analyserar den stora arbetskraftsomsättningen, har författaren mage att förklara den med hänvisning till den ”entusiasm” som Donbäckens gruvarbetare visat för kollektiviseringen, vilket medförde att de lämnade sina arbeten och ”själva” genomför kollektiviseringen i byarna! ”Men varför”, fortsätter artikeln, ”finns det fortfarande en stor arbetskraftsomsättning?” En av anledningarna till detta är att ”i de kommunala bostäderna, som har byggts under de senaste månaderna är det snuskigt, obekvämt och tråkigt.” Men den främsta orsaken till arbetskraftsomsättning är sökandet efter högre lön. Artikeln uppmanar företagsledningarna att sluta bjuda över varandra för att locka till sig arbetare. Varken denna begäran eller de arbetarfientliga lagarna eller det faktum att proletariatet berövats möjligheten att använda fackföreningarna, som hade blivit en del av statens administrativa maskineri, kunde sätta tvångströja på arbetarna. För att genomdriva 1931 års slogan, ”Avskaffa den personliga oansvarigheten” behövde en stor påk. Så staten såg till att de fick en ”skänk från ovan”³⁵, i form av stachanovsystemet.

Här är V. Mezjlauks (dåvarande ordföranden för Statens Planeringskommission) beskrivning av denna ”skänk från ovan”:

Som svar på Stalins tal den 4 maj 1935, vars nyckelfråga var omsorgen om människan och att detta markerade ett nytt steg i utvecklingen av Sovjetunionen, föreslog en vanlig gruvarbetare från Donetsbäckens, Aleksej Stachanov, ett nytt sätt att organisera arbetet vid utvinning av kol. Den allra första dagen som hans metod tillämpades bröt han 102 ton kol under ett skift på sex timmar i stället för sju ton, som var det fastställda produktionsmålet.

Så denna ”skänk från ovan” kom den 31 augusti 1935 ”som svar på Stalins tal den 4 maj”. Under de fyra månader som gick mellan de två händelserna gjordes mycket för att kratta manegen för ”miraklet”, så att pressen, fotograferna och hela världen omedelbart skulle få höra om ”skänken från ovan”. Jämför uppståndelsen kring Stachanov med tystnaden kring de växthusliknande förhållanden som skapats runt stachanovarbetarna, som fick de finaste verktygen och som kunde slita ner dem i snabb takt utan att de behövde betala för dem som andra arbetarna måste betala för skadade varor, och tystnaden kring alla hjälparbetare som gjorde allt kringarbete men som inte fick stachanovarbetarnas erkännande varken i form av berömmelse eller i pengar! Dessa rekordsättare för en dag upprepade inte sina prestationer utan kunde dra sig tillbaka till en bekväm tillvaro medan massan av arbetare nu får höra att ”miraklet” bör vara deras vanliga ”norm”!

Beväpnad med stachanovsystemet kunde staten återuppliva slagordet från 1931, för nu hade den medlet att genomdriva det. Ackordsarbete gjordes till det rådande lönesystemet i Ryssland. I den stat där Lenin och Trotskij hade varit verksamma var subbotniken hjälten och löneskillnaderna en till tre. I den stalinistiska staten var stachanovarbetaren hjälten och löneskillnader en till tjugo!

3 – Avskaffandet av ransoneringen och tillverkning av lyxvaror

Avskaffandet av den personliga oansvarigheten och skapandet av denna extrema lönedifferentiering gav som resultat att ransoneringen avskaffades och produktion av lyxvaror, ty löneökningen skulle ha saknat betydelse för stachanovarbetarna om de inte kunde använda sig av den. Det är därför intressant att notera att samtidigt som ökningen av produktionen av varor för masskonsumtion var blygsam i förhållande till efterfrågan, så uppnådde produktionen av lyxvaror nästan mirakulösa höjder. Den enorma ökningen av produktionen av lyxvaror sticker bjärt av mot den obetydliga ökningen i artiklar för masskonsumtion. Låt oss först titta på lyxvarorna³⁶:

³⁵ Stalins uttryck. Se hans tal från den 25 november 1935. [”Om förslaget till SU:s författning”]

³⁶ Jfr. L.E. Hubbard: **Soviet Trade and Distribution**.

Artikel/år	1932	1933
Klockor	65 000	558 000
Grammofoner	58 000	337 000
Kameror	30 000	557 000
Silke (miljoner meter)	21,5	512 000

Även parfymindustrin, som leddes av den kultiverade Madame Litvinov, uppvisade stor ökning.³⁷ Jämför ”produktionen” av parfym som ökade med 270 procent, med produktionen av bomullsprodukter som ökade med de futtiga 44 procent under andra femårsplanen!

Ändå var stachanovarbetaren missnöjd, för det var irriterande att han endast gynnades när det gällde lyxvaror, medan den vanliga kroppsarbetaren när det gällde de grundläggande basvarorna fortfarande gynnades via de statliga butikerna genom sitt ransoneringskort. Och den välbärgade kolchosbonden som inte var berättigad till ransoneringskort, till vilken nytta var då hans välstånd? Det var uppenbart att statusen för dessa två grupper inte stod i strid med ransoneringens verklighet. Staten vidtog åtgärder för att göra slut på denna motsägelse.

Den 15 november 1935 samlades stachanovarbetarnas första all-ryska konferensen. Ledaren själv höll tal och **Pravda** skrev entusiastiskt om ”sovjetjordens salt” i en ledarartikel. Den inledde en kampanj för att lära folket ”att respektera dessa folkets ledare”. Det gjordes försökt att motverka de vanliga arbetarna avsky mot dessa asociala hastighetsdemoner. Detta hat saknade gränser och det var inte helt ovanligt att enskilda stachanovarbetare hittades mördade. Pressen tystade ned dessa mord och berömde i stället stachanovarbetarna. Dessa stachanovarbetare, fick massorna höra, var ”icke-parti bolsjeviker”. Stachanovarbetare själva belönades med något mer användbart än etiketten ”icke-parti bolsjevik”: *ransoneringen avskaffades!*

Avskaffandet av ransoneringen gjorde det möjligt för stachanovarbetaren att fullt ut dra nytta av sin höga lön. Avskaffandet av ransoneringen gynnade den välbärgade kolchosarbetaren som hittills inte hade haft rätt till ett ransoneringskort. Avskaffandet av ransoneringen förvärrade levnadsvillkoren för den stora massan arbetare.

Staten beskrev dock avskaffandet av ransoneringen som en välsignelse för arbetarna. Det talades mycket om ”ökningen av massornas konsumtion”. Vad som citerades som ”bevis” var ökningen av bruttoomsättningen (inte nettoomsättningen) för detaljhandeln. Statskassan delar inte upp sina inkomster från omsättningsskatt den som kommer från artiklar avsedda för masskonsumtion och den som kommer från den tunga industrin. Men vi vet, genom det sätt på vilket staten beskattar enskilda artiklar, att omsättningsskatten på artiklar från den tunga industrin under inga omständigheter skulle ha varit högre än 10 procent. Följaktligen, om vi undersöker detaljhandelns bruttoomsättning, kommer vi att se att varuomsättningen inte ökade lika mycket som penningomsättningen³⁸:

	Bruttoomsättning för detaljhandeln	Omsättningsskatt	Nettoomsättning för detaljhandeln	Omsättningsskatt/ nettoomsättning (%)
1930	19 915,5	6 735,1	13 180	51,1
1931	27 465,2	10 607,8	16 863	62,9
1934	61 814,7	37 615,0	24 200	155,4
1935	81 712,1	51 900,0	29 812	174,4

Således medförde omsättningsskatten ”en ökning av massornas konsumtion” (läs: *en ökning av skatten*) från 51,1 procent under första året då den infördes till 174,4 procent 1935 när ransoneringen avskaffades. Av tabellen ovan framgår att, enligt värdet på varorna, har produktionen av artiklar för masskonsumtion mer än fyrdubblats från 1930 till 1935. Men vi vet att i bästa fall har produktionen bara fördubblats (det vill säga även om vi utgår från den sovjetiska ekonomens bedömning av värdet på det som producerats och endast drar ifrån omsättningsskatten). Det är uppenbart att det

³⁷ Jfr. N. Mikhailov: **Land of the Soviets**.

³⁸ Tabellen baseras på **Quarterly Bulletin of Soviet-Russian Economics**, nr 1-2, november 1939.

inte gick att konsumera fler varor än som producerats. Men även om vi accepterar att produktionen av artiklar för masskonsumtion fördubblats, kan vi ändå inte utan skönmålning dra slutsatsen att detta innebar en ökning av massornas konsumtion. De höga priser som resulterade när ransoneringen avskaffades, gjorde det svårt för den vanliga arbetare att köpa även de få varor som han hade köpt under ransoneringsperioden. Ökningen av ”masskonsumtion” innebar att arbetar- och kolchosaristokratins konsumtion ökade, medan de vanliga arbetarnas konsumtion *minskade*, vilket vi snart kommer att se.

De ryska statistikerna skulle vilja få oss att tro att det skedde en minskning av priserna på artiklar för masskonsumtion efter att ransoneringen hade avskaffats. Som bevis för detta jämför de priserna före och efter att ransoneringen hade avskaffats. Men det som de jämför är inte det ransonerade och icke-ransonerade priset, utan priserna på den *fria marknaden*, som var helt utom räckhåll för den vanliga arbetaren, och de *kommersiella* priserna, det vill säga priserna i de statliga butikerna *efter* att ransoneringen hade avskaffats och priserna hade höjts. Som framgår av tabellen nedan innebar minskningen av den fria marknadens pris (det officiella priset) inte desto mindre en *enorm ökning* av priset jämfört med det ransonerade pris som arbetarna hittills hade varit berättigade till³⁹:

Artikel	Ransoneringspriser		Fria marknaden	Officiellt pris
	1928	1932	1935	1935
Svart bröd	0,09	0,125	1,00	0,85
Vetemjöl	0,22	0,19	2,25	1,80
Nötkött	0,70	2,12	11,76	5,80
Potatis	0,07	0,25	0,50	0,40
Socker	0,65	1,25	4,50	3,80
Solrosolja	0,49	-	-	13,50
Smör	2,21	4,05	-	16,50

Således innebar den ”segerrika reduceringen av priser” en *tiofaldig* prishöjning efter införandet av första femårsplanen. Förändringen från fria marknadspriser till officiella priser gynnade bara de som inte hade rätt till ett ransoneringskort och var tvungna att handla på den öppna marknaden. Men för den stora massan av arbetarna innebar avskaffandet av ransoneringen en sådan prishöjning att hans levnadsstandard *avsevärt minskades*. Detta förtjänar en mer ingående studie, eftersom arbetarens levnadsstandard har försämrats ännu mer sedan dess, vilket vi skall se då vi undersöker reallönerna vid utbrottet av det rysk-tyska kriget.

4 – Arbetarnas levnadsstandard vid krigsutbrottet

Ovanstående tabell var den första officiella inblick vi har fått i de stigande levnadskostnaderna sedan publiceringen av livsmedelsindex upphörde 1930. Ytterligare uppgifter avseende ökningen av detaljhandelspriserna i statliga butiker i Moskva 1939 och 1940 insamlades av den amerikanska ambassaden och publicerades i publikationen **Monthly Labor Review** i november 1939, i maj och augusti 1940. Förutom att rapportera priserna på mat registrerar tidskriften också det faktum att även om det fanns 129 livsmedelsartiklar i de statliga butikerna 1936 fanns det endast 88 den 1 januari 1939, endast 83 den 1 juni 1939 och endast 44 artiklar den 1 januari 1940. Dessutom angavs att sådana viktiga varor som mjölk, smör, ägg, socker och potatis fanns tillgängliga fast det var mycket oregelbundet. De angivna priserna har inte ifrågasatts av någon.⁴⁰ Den enda undanflykt som finns kvar för de sovjetiska apologeterna är att det inte är tillräckligt att visa kostnadsökningen för mat utan att känna till den ryska arbetarens matpreferenser; kanske föredrar han sill framför kaviar.

³⁹ 1928 års priser baseras på **Statistisk handbok** (på ryska). 1932 års priser är från Prokopovicz's **Bulletin** nr 1-2. 1935 års priser är från **American Quarterly for the Soviet Union**, april 1940. Stjärnmärkta belopp är 1936 års priser.

⁴⁰ Bevis som bekräftar giltigheten på dessa priser fanns i **Pravda** den 21 oktober 1940, som meddelade att priset på potatis har ”reducerats från en rubel och tjugo kopek till nittio kopek” och priset på ”bröd höjdes från åttiofem kopek till en rubel per kilo.” Den enda källa som citerade en rubel och tjugo kopek som priset för potatis var artikeln i **Månatlig Arbetsgranskning**; senaste gången dess förstasida hade presenterat officiella siffror för potatis var 1935 och då till priset femtio kopek per kilo.

Men vår metod att mäta arbetarens levnadsstandard undanröjer denna dåliga undanflykt eftersom de varor som används är de som finns i en officiell studie i Moskva 1926 och som visar vilka varor som konsumeras av massorna.⁴¹

Kostnader för mat under tsartiden och före och efter femårsplanerna⁴²

Veckovis konsumtion av livsmedel i Moskva 1926:	Kvantitet	1913	1913	1928	1928	1940	1940
		Pris	Kostnad	Pris	Kostnad	Pris	Kostnad
Svart bröd	2,46	0,07	0,1722	0,08	0,1968	0,85	2,0910
Vetemjöl	0,79	0,12	0,0948	0,22	0,1738	2,90	2,2910
Potatis	3,04	0,05	0,1520	0,09	0,2736	1,20	3,6480
Nötkött	0,92	0,46	0,4232	0,87	0,8004	12,00	11,0400
Fårkött	0,17	0,34	0,0578	0,79	0,1343	14,00	2,0080
Socket	0,45	0,34	0,1530	0,62	0,2790	3,80	1,7100
Mjöl	1,24	0,11	0,1364	0,06	0,0774	2,10	2,6040
Smör	0,11	1,15	0,1265	2,43	0,2673	17,50	1,9250
Egg	1,60	0,03	0,0480	0,20	0,3200	0,85	1,3600
Solrosolja	0,12	0,15	0,0180	0,53	0,0636	15,65	1,8780
			1,3819		2,5832		30,6270

Om index för 1913 sätts till 100, blir matkostnadsindex 187 för år 1928 och 2 248 för år 1940. Veckolönen för dessa år var: 1913 sex rubel, 1928 fjorton rubel och 1940 83 rubel. Återigen med 1913 som bas för nominell veckolön har vi ett index på 233 för 1928 och 1 383 för 1940. Vi kan nu konstruera vårt riktiga löneindex genom att dividera den nominella veckolönen med den reella kostnaden för mat och därmed få 125 som *index för de verkliga lönerna* för 1928 och 62,4 procent för 1940, och vi får inte glömma att vi jämfört med tsartiden [1913]! Om vi hade tagit med den fortsatta ökningen av matpriserna för oktober 1940 hade index bara varit 55 procent av det 1913! Och även denna förfärligt låga siffra, som så tydligt visar försämringen av arbetarens levnadsstandard, beskriver inte den värsta situationen eftersom vi utgått från det kommersiella priset för 1940 och inte marknadspriset, som arbetaren ibland var tvungen att använda sig av eftersom det inte fanns tillräcklig med livsmedel tillgängligt i de statliga butikerna. I genomsnitt är marknadspriserna 78 procent högre än i statens butiker! Det ska inte finnas en svart marknad i Ryssland, men på den officiellt erkända fria marknaden såldes biffstek för sjutton rubel per kilo när statens butiker sålde samma vara för tio och en halv rubel!

Den fulla betydelsen av den ryska arbetarens eländiga levnadsstandard uppdagas fullständigt när man i stalinistiska publikationer läser om den "socialiserade" lönen, det vill säga den kostnadsfria sjukvården, utbildningen och lägre hyra, som den ryska arbetaren förväntas räkna som en del av "lönen" och som han förvägrades under tsartiden. Till att börja med skulle inte ens detta få arbetarens reallön att överstiga 70,8 procent av tsartidens löner, som inte är mycket att skryta med för ett "socialistiskt" land. Men mer än så, att hänvisa till den "socialiserade" lönen, *påverkar inte vår jämförelse med 1928*. Alla dessa förmånliga lagar infördes under arbetarstatens första år. Både när det gäller utbildning⁴³ och sjukvård⁴⁴ har arbetaren fått det sämre, inte bättre, efter genomförandet

⁴¹ Dessutom gynnar fördelarna vid tveksamhet i samtliga fall staten. Till exempel, av de elva livsmedel som räknades upp i 1926 års budget har vi listat bara tio, därför att det elfte, ris, inte fanns att tillgå, och istället för att gissa på en ersättare har vi helt enkelt tagit för givet att arbetaren klarade sig utan ris. Återigen, när listan för 1926 inte nämnde kvaliteten på maten, använde vi i samtliga fall den billigare kvaliteten, så priset för nötkött gäller nötkött till soppa, inte rostbiff eller biffstek. Priserna på smör och vetemjöl är av sekunda kvalitet osv.

⁴² 1918 års siffror är från Prokopovlos **Bulletin**, nr 1-2. 1928 års priser som i not 39 ovan. 1940 års siffror för början av året är från **Monthly Labor Review**. Stjärnmärkta siffror avser 1939. 1928 års undersökning, inklusive kvantiteter, är hämtad från i **International Labor Review**.

⁴³ Han måste nu betala för den utbildning som ligger över det första året på gymnasiet.

⁴⁴ Låt oss se på lagarna kring kvinnans graviditet. Under arbetarstatens första år fick den arbetande kvinna betald ledighet åtta veckor före och åtta veckor efter barnet födsel. Nu får hon betalas endast för totalt 35 kalenderdagar.

av tre femårsplaner. Och jämföret med levnadsstandarden 1928 är levnadsstandarden 1940 är bara hälften! Levnadsstandarden försämrades inte bara med avseende på grundläggande livsmedel, mat, utan också med avseende på arbetarens fyra kvadratmeters boyta och kläder (i rubel):

Klädesplagg	1928	1939	Ökning
Grovt bomullstyg (meter)	0,50	3,50	7-faldig
Ylle (meter)	6,50	180,00	28-faldig
Läderskor för män	9,35	175,00	19-faldig
Läderskor för kvinnor	6,89	85,00	12-faldig
Galoscher	3,60	19,65	5,5-faldig

Vi ser här att kostnaden för kläder ökat *fjorton gånger* jämfört med 1928. Om vi, på grund av beloppens litenhet, inte har inkluderat hyran och kostnaden för kläder i beräkningen av arbetarens levnadsstandard och reallön, så har det också varit till fördel för staten. Den ofrånkomliga slutsatsen är att även med *den mest optimistiska bedömningen* har arbetarnas standard minskat med 20-30 procent i förhållande tsartiden och med hälften jämfört med 1928! Inte heller får det glömmas bort att vi utgick från den *genomsnittliga* veckolönen. Minimilönen per vecka, på 25-30 rubel, skulle bara ha räckt till för att betala för maten, inte till kläder och hyra! Om man jämför denna försämring med det faktum att inkomsten per capita har ökat från 52 rubel 1928 till 196 år 1937 och att "landets nettoförmögenhet" ökade från sex miljarder år 1928 till 178 miljarder år 1940 så har vi här den mest perfekta rikedomsklyftan i ett "avancerat industriellt" samhälle!

* * *

Vi har beskrivit utvecklingen för den "sociala grupp som kallas proletariatet"; låt oss nu beskriva den sociala fysionomin för den "klasslösa intelligentsian", som inte är en klass "i ordets gamla betydelse" (Stalin), men som ändå styr produktion och stat.

II – Intelligentsian: Den härskande klassens sociala fysionomi

Stalin talade på kommunistpartiets artonde kongress i mars 1939: "Trots att partiets inställning till frågan om de sovjetintellektuella är fullständigt klar", beklagade sig ledaren,

förekommer fortfarande inom vårt parti uppfattningar med en fientlig inställning till de sovjet-intellektuella, något som är oförenligt med partiets ståndpunkt. Representanterna för dessa oriktiga uppfattningar ådagalägger som bekant ett ringaktande, föraktfullt förhållande till de sovjetintellektuella, betraktar dem som en främmande och t. o. m. gentemot arbetarklassen och bönderna fientlig kraft... De fortsätter att sjunga sin gamla visa, i det de gentemot de sovjetintellektuella med orätt hyser åsikter och iakttar ett förhållande, som var berättigat under den gamla tiden, då de intellektuella stod i tjänst hos godsägarna och kapitalisterna. ... I fråga om de nya intellektuella behövs en ny teori, som betonar nödvändigheten av ett vänskapligt förhållande till dem, omsorg om dem, aktning för dem och samarbete med dem till fromma för arbetarklassens och böndernas intressen.⁴⁵

Följande dag hyllade pressen entusiastisk inte bara Ledaren utan även den grupp han höjde till skyarna, intelligentsian. **Izvestija** försäkrade oss att "dessa folkets ledare" var "jordens salt". Stalin, som är en praktisk man, sade att dessa "kadrer" borde värderas som "partiets guldreserv".

Molotov, som talade på samma kongress, var mycket tydlig med vilka som utgjorde intelligentsian. Han listade 1,7 miljoner direktörer, chefer, ledande stachanovarbetare och "andra" – vilket avser politikerna, som utgjorde de "mest avancerade människorna". När dessa "mest avancerade" lades till den övriga intelligentsian fick han ihop totalt 9,5 miljoner som med sina familjer utgjorde 13-14 procent av befolkningen.⁴⁶

Dessutom får hon inte detta om hon inte har arbetade sju månader på ett och samma företag. Om man dessutom är medveten om arbetskraftsomsättningen inser man att detta inte händer särskilt ofta.

⁴⁵ Stalin, "Verksamhetsberättelse på adertonde partikongressen". 10 mars 1939, **Leninismens problem**, sid. 913.

⁴⁶ Folkräkningen från 1939 var ännu inte publicerad. Molotov baserade sina siffror på folkräkningen från 1937, som inte offentliggjordes eftersom det var "felaktigt".

Zjdanov, partisekreteraren, drog några praktiska slutsatser från Ledarens ”teori” och Molotovs statistik. Det var sant att, eftersom det inte fanns några ”exploaterande klasser”, kunde det inte finnas några chefer. Men det fanns fabriksdirektörer och de var en del av, en mycket viktig del av, intelligentsian, som det var nödvändigt ”att respektera och lyda”. Därför utarbetade han, Zjdanov, en plan för att bana väg för ett smidigt samarbete mellan dessa ”klasslösa” grupper. Planen kokade ner till ett förslag på att ändra partiets stadgar på ett sådant sätt att alla skillnader i klassursprung utplånades.⁴⁷ När Zjdanov argumenterade för denna förändring utlöste det tårar av sympati hos hans åhörare när han för dem berättade den sorgliga historien om en viss Smetanin, som när han var arbetare på fabriken Skorochod, hade fått kandidatmedlemskap i partiet. Innan beslut fattades avseende hans ansökan om medlemskap blev han först stachanovarbetare och omedelbart därefter fabrikschef. Därför placerades han enligt partiets stadgar i kategori 4, fientliga klasselement. Han protesterade: ”Hur kan jag vara en sämre människa när jag nu är fabrikschef?” Kommunistpartiets adertonde kongress – inte fabriken Skorochod – ”beslutade enhälligt” att han inte var ”sämre” och partiets gamla stadgar kastades överbord. Hur som helst ställde sig partiet bakom Stalins ”teoretiska” linje och bestämde att det inte fanns några klasser i Ryssland och ”förtrupps”-partiet behöver därför inte ha några särskilda klassattribut i sina stadgar. Men ekonomin utvecklades på ett sätt som mer låg i linje med världsmarknadens och mindre med Stalins bortförklaringar. Produktionsprocessen, som skapade och formade en klass, avslöjade tydligt härskarnas sociala fysionomi. Centralförvaltningen för Nationalekonomisk Statistik försökte ge 1939 års folkräkning en ”klasslös” fysionomi, och trots att uppgifterna var ofullständiga, finns det mycket som vi kan lära av dem när det gäller den faktiska förekomsten av klasser. Så här grupperade Centralförvaltningen för Nationalekonomisk Statistik sin befolkningsstatistik:

Sociala grupper	Antal	Procent
Arbetare i städer och byar	54 566 283	32,9
Anställda i städer och byar	29 738 484	17,54
Kolchosmedlemmar	75 616 388	44,61
Oberoende bönder	3 018 050	1,78
Hantverkare i organiserade kooperativ	3 888 434	2,29
Hantverkare utanför kooperativ	1 396 203	0,82
Icke arbetande	60 006	0,04
Individer utan uppgift om social ställning	1 235 279	0,75
TOTALT	169 519 127*	100,00

Dessa procentandelar omgrupperades sedan för att jämföra den sociala sammansättningen i ”socialismens” land med tsartiden:

Sociala grupper	1913	1939
Arbetare och anställda	16,7	49,73
Kollektivbönder och hantverkare i kooperativ	–	46,9
Bourgeoisie (jordägare, handelsmän, kulaker)	15,9	–
Oberoende bönder och hantverkare utanför kooperativ	65,1	2,6
Övriga (studenter, pensionärer)	2,3	–
Icke arbetande	–	0,04
Individer utan uppgift om social ställning	–	0,73
TOTALT	100,0	100,00

Observera att *hela* befolkningen redovisas genom att familjen används som enhet. Detta hjälper till att dölja både barnarbete och anhöriga till lönearbetare. Observera vidare att befolkningen praktiskt taget är en homogen massa ”klasslösa” arbetande: nästan 50 procent av befolkningen är arbetare och anställda och kollektivjordbrukarna utgör praktiskt taget resten av kvarvarande 50 procent. Och

⁴⁷ När NEP infördes bestämde Lenins parti att man skulle hålla karriärister på mattan genom att inrätta tre kategorier för avseende medlemskap i partiet; arbetaren, bonden och den anställda.

var är intelligentsian som vi hörde så mycket om? Läsaren kommer förgäves att söka efter den. Ändå hade varje "akademiker" som började analysera ovanstående siffror från de officiella tidskrifterna många frågor om ökningen av intelligentsian. Vilka är de? Vad gör de? För att hitta dem och lära känna deras sociala fysionomi måste vi bryta upp kategorin "arbetare och anställda", som döljer den härskande klassen under sina breda vingar.

Låt oss se på yrkesklassificeringarna och ta reda på hur ryssarna förtjänar sitt uppehälle. Rubrikerna i följande grupperingar är mina men kategorierna är från officiell statistik:

Arbetararistokrati* (tusental)	
Chefer för traktorbrigader	97,6
Chefer för jordbruksbrigader	549,6
Chefer boskapsbrigader	103,1
Traktorförare	803,1
Förare av jordbruksmaskiner	131,2
Kvalificerade yrkesarbetare inom industrin, inklusive metallarbetare, svarvare, svetsare och gjutare	5 3744
TOTALT	7 059,0

"Anställda" (tusental)	
Ekonomer och statistiker	822**
Jurister (åklagare, advokater)	46
Ingenjörer, arkitekter (ej de som är direktörer)	250**
Läkare och medicinsk personal på mellannivå	762
Teknisk personal på mellannivå	836
Teknisk personal inom jordbruket	96**
Lärare	1 207
Kultur och tekniska arbetare (journalister, bibliotekarier, klubbdirektörer)	495
Konstnärer	46
Bokhållare, redovisningsperiod etc.	1 769
TOTALT	6 451

"Den avancerade intelligentian" (tusental)	
Fabriksdirektörer, chefer för kolchoser, sovchoser och maskin- och traktorstationer	1 751**
Agronomer	80
Vetenskapligt arbete (inklusive höga chefer, professorer inom högre utbildning)	93
Övriga	1 550**
TOTALT	3 174

Vi får således totalt 16,9 miljoner, eller bara 10,02 procent av den totala befolkningen som kan betraktas som en del av den "klasslösa intelligentsian" i ordets bredare betydelse. Den "mest avancerade" delen av intelligentsian, "de äkta skaparna av ett nytt liv", som Molotov kallade dem – det vill säga de som är de verkliga härskarna över den produktiva processen – utgör bara 3,4 miljoner eller 2,05 procent av den totala befolkningen. (Här utgår vi inte från familjen eftersom vi bara är intresserade av de som styr över den produktiva processen, inte deras familjer, som får del i det välstånd som deras makar tillskansar sig). De återstående åtta procenten får del i mervärdet och sjunger sina herrars lov, men det är uppenbart att de överlämnar beslutanderätten över ekonomin och staten till de sistnämnda.

Det är onödigt att påpeka Centralförvaltningen för Nationalekonomisk Statistik inte avslöjade den exakta andelen av det mervärde som tilldelades denna "avancerade" intelligentsia. Men vi vet nu

* En miljon i de nordligaste områdena var otillgänglig för analys. Stachanovarbetare är inte listade separat. De ingår i arbetararistokratin och den "avancerade" intelligentsian.

** Dubbelstjämniga siffror är de som ges av Molotov. Jag kunde inte hitta några senare siffror.

åtminstone vilken denna grupp är och vad den gör. Den roll som den spelar i produktionsprocessen utpekar den klart och tydligt som den härskande klassen, lika tydligt som den hade varit märkt med etiketten "Exploatörer." Lika litet som den ryska staten inte kunde "likvida kategori 4" enbart genom ta bort den från partiets stadgar, så går det inte att dölja den härskande klassens sociala fysionomi genom att enbart använda den förskönande titeln "Intelligentsia".

Lästips

Ernest Mandel: [Ekonomi i Sovjetunionen](#) (utdrag ur bok, 1960), "[Statskapitalismens" motsägelser](#)

Marcel van der Linden: [Sovjetunionens klasskaraktär: Byråkratisk kollektivism – Burnham och Shachtman](#) och [Statskapitalism – CLR James och Raya Dunayevskaya](#)

Alec Nove: *Sovjets ekonomiska utveckling* (bok, 1971)